

Μνήμων

Τόμ. 41 (2024)

Μνήμων

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΩΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΝΗΜΩΝ

ΜΕΛΕΤΕΣ

ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ, Η δίκη του Καραϊσκάκη. Μια απόπειρα επαναπροσέγγισης. ● ΚΩΣΤΑΣ ΠΑΛΟΥΚΗΣ, Ο αντιαποικιοκρατικός στο ελληνικό σοσιαλιστικό κίνημα τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα. ● ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΟΝΤΑΚΗΣ, Προς όφελος της Αυτοκρατορίας: η διαχείριση της μουσουλμανικής κοινότητας Δοδεκανήσων από τους Ιταλούς (1923-1939). ● ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΠΗΡΟΥΝΙΑ, Όψεις της εργασιακής και κοινωνικής ζωής των εργατριών στην κλωστούφαντουργία «Μουταλάσκη» κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου. ● ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΠΑΠΑΣΤΕΦΑΝΑΚΗ, Το ζήτημα της προστασίας της μητέρας και του παιδιού σε διεθνείς και περιφερειακές πρωτοβουλίες την περίοδο του Μεσοπολέμου. Ο λόγος των ελληνίδων σοσιαλιστριών. ● ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ, Η αίζουλική οικογένεια: Διαχείριση προσωπικού και πατερναλιστικές πρακτικές στη βιομηχανία οικιακών ηλεκτρικών συσκευών Ιζόλα, 1951-1977.

ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

ΓΙΩΡΓΟΣ Α. ΒΑΛΧΟΣ, Κυνήγι στη νεότερη Ελλάδα, ένας ιστοριογραφικός άγνωστος. ● ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΓΑΡΑΙΚΑ, Μια αναθεώρηση του «Ο Αναστάσιος Πολυζούδης και η Ελληνική Επανάσταση», *Μνήμων* 1 (1971), σ. 23-52.

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΕΙΣ

Χρήστος Λούκος, Δημήτρης Δημητριάδης, Βασιλική Θεοδώρου, Έφη Αβδελά, Κώστας Τσιμπάκης, Λάμπρος Φιλιππίδης, Γεώργιος Α. Ναθαναήλ, Μάνος Αυγερίδης, Μαργαρίτα Λιάγκα.

41

ΑΘΗΝΑ 2024

Η ΔΙΚΗ ΤΟΥ ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗ. ΜΙΑ ΑΠΟΠΕΙΡΑ ΕΠΑΝΑΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗΣ

Χρήστος Λούκος

doi: [10.12681/mnimon.41226](https://doi.org/10.12681/mnimon.41226)

Copyright © 2025, Μνήμων

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Λούκος Χ. (2025). Η ΔΙΚΗ ΤΟΥ ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗ. ΜΙΑ ΑΠΟΠΕΙΡΑ ΕΠΑΝΑΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗΣ. *Μνήμων*, 41, 9–33.
<https://doi.org/10.12681/mnimon.41226>

ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ

Η ΔΙΚΗ ΤΟΥ ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗ ΜΙΑ ΑΠΟΠΕΙΡΑ ΕΠΑΝΑΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗΣ

Αν και δεν έχουμε εντοπίσει, από όσο γνωρίζω, νέο αρχειακό υλικό, πιστεύω ότι η μελέτη κυρίως της μαρτυρίας του Νικόλαου Κασομούλη και των όσων περιέχονται στο δημοσιευμένο αρχείο του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου επιτρέπουν τη διατύπωση κάποιων επί πλέον υποθέσεων για τη δίκη του Καραϊσκάκη. Τόσο ο Καραϊσκάκης, που δικάστηκε, όσο και ο Μαυροκορδάτος, που ήταν ο κύριος κατηγορος, είχαν πολλαπλές και διαφορετικές τύχες στη συνείδηση των Νεοελλήνων. Ο απρόβλεπτος και ιδιοφυής οπλαρχηγός κέρδισε την ευρύτερη συμπάθεια, ενώ για τη μεγαλύτερη πολιτική φυσιογνωμία του 1821 οι περισσότερες κρίσεις ήταν δυσμενείς. Ωστόσο, τις τελευταίες δεκαετίες επιχειρείται με ιστορικούς όρους η επανεξέταση της δράσης και των δύο και στη θέση πρόχειρων και με έντονη ιδεολογική χροιά μελετών έχουμε νηφάλιες και υπεύθυνες προσεγγίσεις.¹

Στα δύο πρώτα χρόνια της Επανάστασης ο Καραϊσκάκης κατόρθωσε να επιβληθεί στο αρματολίκι των Αγράφων παραμερίζοντας τον Γιαννάκη Ράγγο. Ο Μαυροκορδάτος αναγκάστηκε να επιβεβαιώσει αυτήν την πρωτο-

---

1. Ως προς τον Καραϊσκάκη ξεχωρίζουν οι μελέτες του Διονύση Τζάκη, ο οποίος με συστηματική έρευνα και με ισχυρή θεωρητική γνώση επιχείρησε μια πρώτη σκιαγράφηση της συναρπαστικής πορείας του, την οποία εμπλούτισε τελευταία με μια ακόμη ωριμότερη μελέτη που αναδεικνύει γενικά τον κόσμο των ενόπλων του 1821 και μέσα σ' αυτόν εντάσσει οργανικά την περίπτωση Καραϊσκάκη. Βλ. Διονύσης Τζάκης, *Γεώργιος Καραϊσκάκης*, επιμ. Βασίλης Παναγιωτόπουλος, Αθήνα, *Τα Νέα*, Οι ιδρυτές της Νεότερης Ελλάδας αρ. 3, 2009 και ο ίδιος, *Η μεταστροφή του Καραϊσκάκη. Από τον κλεφταρματολό στον επαναστάτη*, Αθήνα, ΕΑΠ, 2021. Ως προς τον Μαυροκορδάτο βλ. ενδεικτικά Χρήστος Λούκος, *Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος*, επιμ. Β. Παναγιωτόπουλος, Αθήνα, *Τα Νέα*, Οι ιδρυτές της Νεότερης Ελλάδας αρ. 10, 2009. Επίσης, τα όσα ενδιαφέροντα αναφέρει για αυτόν ο Αριστείδης Ν. Χατζής, *Ο ενδοξότερος αγώνας. Η Ελληνική Επανάσταση του 1821*, Αθήνα, Παπαδόπουλος, 1821. Βλ. και τα όσα, πάντα πλούσια, περιέχονται στην *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού του Απόστολου Βακαλόπουλου*, τ. 5-8, Θεσσαλονίκη 1980-1986.

καθεδρία.² Η καταστροφή, ωστόσο, στο Πέτα (Ιούλιος 2022) ανέτρεψε τις επιθετικές πρωτοβουλίες των Ελλήνων στην περιοχή. Παρά τις προτροπές του Μαυροκορδάτου στους οπλαρχηγούς της Δυτ. Στερεάς να μην εγκαταλείψουν τα οχυρά περάσματα, γιατί χωρίς αντίσταση ο εχθρός θα κατερχόταν στο Μεσολόγγι,³ αυτοί ή κατέφυγαν με τα γυναικόπαιδα σε ορεινές περιοχές⁴ ή έκαναν καπάκια με τους Τούρκους.

Μεταξύ αυτών που προχώρησαν σε συμφωνία με τις οθωμανικές αρχές ήταν και ο Καραϊσκάκης, που κράτησε έτσι το αρματολίκι των Αγράφων. Ο Μαυροκορδάτος δεν είχε άλλη επιλογή παρά να ανεχθεί ως επαναστατική αρχή, προσωρινά, αυτή την ηγετική παρουσία του οπλαρχηγού στα Άγραφα.⁵ Ο Ήβος Ρήγας, αντιπρόσωπός του στην περιοχή, τού έγραφε:

Το προσκόνημα του Καραϊσκάκη μάς είναι μάλλον επωφελές, διότι οι κάτοικοι των Αγράφων είχαν φθάσει εις την εσχάτην απελπισίαν από έλλειψιν ψωμίου και τώρα εις αυτήν την μεταβολήν λαμβάνουν καιρόν και συνάζουν τα όσα τους χρειάζονται, και, το περισσότερο, παύουσι και αι τόσαι καταχρήσεις των κλεπτών, ο δε Καραϊσκάκης εις κάθε περίστασιν είναι προθυμότατος, και μάλιστα τώρα ενδυναμώθη και διήγειρε όλον το βιλαέτι εις τα άρματα και όλες οι συμφωνίες του έγιναν στοματικώς μετά των εχθρών και όχι εγγράφως.⁶

Ας σημειωθεί ο τρόπος με τον οποίο συνάπτει συμφωνίες ο Καραϊσκάκης, «στοματικώς» και όχι «εγγράφως», τις οποίες εύκολα παραβία-

2. Για τη δράση του Καραϊσκάκη από το 1821-1823 βλ. Δ. Τζάκης, *Γεώργιος Καραϊσκάκης*, ό.π., σ. 30-58 και ο ίδιος, *Η μεταστροφή του Καραϊσκάκη*, passim. Τα όσα αναφέρω στη συνέχεια διασταυρώνονται σε μεγάλο βαθμό με τις μελέτες του Τζάκη, αλλά διαφοροποιούνται κάπως ως προς τη διαχείριση των μαρτυριών και τον τρόπο ερμηνείας τους.

3. Μαυροκορδάτος προς Θ. Κανακάρη, 30.8.1822: *Ιστορικόν Αρχείον Αλεξάνδρου Μαυροκορδάτου* (στο εξής *IAM*), επιμ. Εμμ. Πρωτοψάλτης, τ. 5, τχ. 2, Αθήνα, Ακαδημία Αθηνών, σειρά Μνημεία της Ελληνικής Ιστορίας, 1965, σ. 350-353.

4. Μαυροκορδάτος προς Α. Ζαΐμη, 13.8.1822 (*IAM*, τχ. 2, σ. 341-346).

5. Δ. Τζάκης, *Γεώργιος Καραϊσκάκης*, ό.π., σ. 47. Ωστόσο, ενώ η νομιμοφροσύνη του Καραϊσκάκη στις οθωμανικές αρχές συνδεόταν άμεσα με τους προνομιακούς ρόλους που διεκδικούσε στην περιοχή των Αγράφων, ο Μαυροκορδάτος δεν διαπραγματευόταν αυτή τη νομιμοφροσύνη έναντι ανταλλαγμάτων, αλλά το μόνο που μπορούσε να του προσφέρει ήταν η εύνοιά του για ανέλιξη στην ιεραρχία, σε περίπτωση που διέπρεπε στον εθνικό στρατό ακολουθώντας τις εντολές της Διοίκησης. Βλ. Δ. Τζάκης, *Η μεταστροφή του Καραϊσκάκη*, ό.π., σ. 117-119.

6. Ήβος Ρήγας προς Μαυροκορδάτο, 12.9.1822 (*IAM*, τ. 5, τχ. 1, Αθήνα 1963, σ. 312-313).

ζε.⁷ Τονίζει χαρακτηριστικά ο Δ. Τζάκης ότι «η ελληνική Διοίκηση, παρά τη ρητορική καταδίκη των πρακτικών αυτών, αποδεχόταν στην πράξη τις “ψευταγάπες” με τον αντίπαλο» και επισημαίνει, παραπέμποντας στον Ν. Κοταρίδη, ότι τότε «τα καπάκια δεν εκτιμώνταν μανιχαϊστικά, με όρους πατριωτισμού/προδοσίας».⁸ Οι αντίπαλοι όμως του Καραϊσκάκη στη διεκδίκηση αρματολικιών τον διέβαλλαν συνεχώς στον Μαυροκορδάτο⁹ και ο ίδιος δεν άργησε να σχηματίσει τη χειρότερη εικόνα για αυτόν.¹⁰ Σε άλλους, που φαίνονταν λιγότερο απείθαρχοι και απρόβλεπτοι, αποφάσισε να στηριχθεί, όπως στον ισχυρό πράγματι Γ. Βαρνακιώτη στη Δυτ. Στερεά, επιλογή που γρήγορα αποδείχθηκε λανθασμένη, αφού αυτός προσκύνησε τον εχθρό. Ο Βαρνακιώτης, μάλιστα, είχε διοριστεί από τον Μαυροκορδάτο, που σκόπευε να αναχωρήσει τον Σεπτέμβριο του 1822 για την Πελοπόννησο, στρατιωτικός και πολιτικός διευθυντής της Δυτ. Ελλάδας.¹¹ Σε λίγο θα τον καταγγείλει ως προδότη.¹²

Ένα μεγάλο πρόβλημα που άφηνε πίσω του ο Μαυροκορδάτος μεταβαίνοντας στις αρχές του 1823 στην Πελοπόννησο, για να συμμετάσχει στη Β' Εθνοσυνέλευση, αφορούσε τις νέες ισορροπίες που διαμορφώνονταν στη Δυτ. Στερεά με την άφιξη των Σουλιωτών στην περιοχή μετά την πτώση του Σουλίου (τέλη Ιουλίου 1822), τις διαμάχες τους με τους ντόπιους ενόπλους αλλά και τις διαφορές μεταξύ τους. Ο ίδιος δεν έκρυψε τη συμπάθειά του για αυτούς και εύκολα τους υπερασπιζόταν στις διαμάχες με άλλους στρατιωτικούς. Οι καθημερινές ανάγκες των Σουλιωτών και τα όσα χρειάζονταν για την ενίσχυση των οικογενειών τους, που παρέμεναν στα Επτάνησα, ώθησε πολλούς από αυτούς σε αρπαγές εις βάρος των κατοίκων. Οι Τζαβελαίοι εισέβαλαν στα Άγραφα και ήλθαν σε σύγκρουση με τον Καραϊσκάκη. Ο Α. Βλαχόπουλος συμβούλευσε τον Μαυροκορδάτο να «τραβήξει» τους Τζαβελαίους στην Πελοπόννησο, για να αποφευχθούν

7. Α. Λιβέριος προς Γ. Πραϊδή, 30.6.1822 (*IAM*, τχ. 1, σ. 254-255): «Ο Καραϊσκάκης εκτύπησεν ένα μέρος Τούρκων του Χουρσίτ πασά, και τους αφάνισεν».

8. Δ. Τζάκης, *Γεώργιος Καραϊσκάκης*, ό.π., σ. 44, 48. Βλ. και Π. Στάθης, «Τα καπάκια στην Επανάσταση», *Τρίτων* 3 (Φθινόπωρο 2021), σ. 6-8.

9. Γ. Ράγκος προς Γ. Πραϊδή, 17.5.1822: κατηγορεί τον Γ. Καραϊσκάκη για προδοσία (*IAM*, τχ. 1, σ. 223).

10. Μαυροκορδάτος προς Αθ. Κανακάρη, 30.8.1822 (*IAM*, τχ. 2, σ. 350-353): «Από τον Καραϊσκάκην φοβούμαι και προδοσίαν διά τας μετά των Τούρκων σχέσεις του».

11. Διαταγή του προέδρου του Εκτελεστικού Μαυροκορδάτου, 17.9.1822 (*IAM*, τχ. 2, σ. 355-356).

12. Μαυροκορδάτος προς αδελφούς (Κέρκυρα), 8.10.1822 (*IAM*, τχ. 2, σ. 357-358).

και άλλες διαμάχες.¹³ Ο Μαυροκορδάτος όμως επιθυμούσε διακαώς να παραμείνουν οι Σουλιώτες στη Δυτ. Ελλάδα, να είναι ενωμένοι και να αποτελέσουν τον βασικότερο στρατιωτικό παράγοντα της περιοχής και δικό του συγχρόνως στήριγμα, υποτιμώντας τις αναπόφευκτες αντιδράσεις σε αυτή την επιλογή εκ μέρους των οπλαρχηγών της περιοχής.

Αυτοί οι σχεδιασμοί του είναι σαφείς στις επανειλημμένες οδηγίες που έδωσε ο Μαυροκορδάτος στον Κ. Μεταξά, ο οποίος, μετά την κατάργηση της Γενικής Αρμοστείας της Δυτ. Ελλάδος, διορίστηκε έπαρχος Ακαρνανίας και Αιτωλίας.¹⁴ Του ζήτησε κατά προτεραιότητα να επιδιώξει την ένωση των Σουλιωτών σε ένα σώμα, απέδωσε τις συγκρούσεις στον Βάλτο και στα Άγραφα κυρίως στον Καραϊσκάκη και χαρακτήρισε, προς γνώσιν του επάρχου, έναν προς έναν σχεδόν όλους τους προκρίτους και στρατιωτικούς της Δυτ. Ελλάδος.¹⁵ Ο Καραϊσκάκης, ωστόσο, ήταν μεταξύ των οπλαρχηγών που υπέγραψαν αναφορά των Δυτικοελλαδικών με την οποία παρακαλούσαν θερμά τον Μαυροκορδάτο να επιστρέψει στο Μεσολόγγι και να αναλάβει τη Διοίκηση.¹⁶

Στα τέλη του 1823 και ενώ ο Καραϊσκάκης βρισκόταν στην Ιθάκη και την Κεφαλονιά, προσπαθώντας να βελτιώσει κάπως την υγεία του από μια βαριά μορφή φυματίωσης, ο Γιαννάκης Ράγκος εισέβαλε στο αρματολίκι των Αγράφων, επέβαλε την εξουσία του και φόνευσε βασικούς συνεργάτες του αντιπάλου του.¹⁷ Ο Καραϊσκάκης διαμαρτυρήθηκε στον Μαυροκορδάτο και ζήτησε την καταδίκη και τιμωρία του Ράγκου για τους φόνους. Η επιστολή του έδειχνε διαλλακτικότητα αλλά άφηγε να νοηθεί πώς θα αντιδρούσε, στην περίπτωση που ο Μαυροκορδάτος δεν απέδιδε δικαιοσύνη:

Ο Ράγκος [...] απέρασεν εις το βιλαέτι οπού με είχετε διωρισμένον και αφήνοντας όλα τα άλλα κακά οπού προξένησεν εις εκείνους τους χριστιανούς των Αγράφων [...] μου εσκότωσε και τους ανθρώπους μου, και ποίους; Εκείνους οπού έκαμαν τόσες δούλενσες και εθυσιάσθησαν

13. Α. Βλαχόπουλος προς Μαυροκορδάτο, 15.5.1823 (*IAM*, τ. 5, τχ. 3, Αθήνα 1968, σ. 292-293).

14. Βλ. σχετικό διάταγμα του Εκτελεστικού, που προσυπογράφει και ο Γεν. Γραμματέας Μαυροκορδάτος, 15.6.1823 (*IAM*, τχ. 3, σ. 344).

15. Μαυροκορδάτος προς έπαρχο Κ. Μεταξά, 13.6.1823 (*IAM*, τχ. 3, σ. 337-340): «Η διχόνοια ών πρώνην του Ράγκου έπεμψεν εκεί τον Καραϊσκάκην και ούτος εκτός του ότι έθυσε και απώλεσεν, εκράτησε με βίαν τ' Άγραφα». Πρόσθετες οδηγίες του Μαυροκορδάτου στον Κ. Μεταξά, 15.6.1823 (στο ίδιο, σ. 345-346).

16. Την αναφορά με χρονολογία 21.2.1823 βλ. *IAM*, τχ. 3, σ. 136-139.

17. Δ. Τζάκης, *Γεώργιος Καραϊσκάκης*, ό.π., σ. 56-57.

διά την πατρίδα. Ο δούλος σας, Εκλαμπρότατε, διά το βιλαέτι δεν με μέλλει διατί όμως να σκοτώσω και τους ανθρώπους μου! Αν έχω εγώ κανένα πταίσιμον, επιθυμώ και να με κρίνετε και ό,τι παιδεία μου διορίζετε, την δέχομαι με ευχαρίστησίν μου, και αν πταίη ο εναντίος μου, δίκαιον είναι να παιδευθή και αυτός. Διά τούτο πρώτον επιθυμώ και παρακαλώ να με προστάξετε, και να με συμβουλευέστε και εις ό,τι διορίζετε, δεν αποφεύγω. Το αίμα όμως των αθών ανθρώπων μου πρέπει να εκδικηθή. Παρακαλώ να έχω απόκρισίν σας και προσταγήν σας εις Κάλαμον πώς έχω να ακολουθήσω, διατί εγώ από την προσταγήν και συμβουλήν σας δεν εβγαίνω και αν το ευρίσκετε εύλογον να έλθω και αυτού όταν πάρω τα ιατρικά μου, το ακολουθώ. Τούτος ο σκοτωμός δεν υποφέρεται και έπρεπε να προσπαθήσω να εκδικηθώ· τώρα όμως οπού επιστρέψατε η Εκλαμπρότης σας, το στοχάζομαι διά χρέος μου να πάρω την συμβουλήν και διαταγήν σας και να ακολουθήσω όπως με διορίζετε και μένω.¹⁸

Η σύγκρουση

Ακολουθώντας κυρίως την αφήγηση του Κασομούλη,¹⁹ που αποτελεί εδώ τη σημαντικότερη πηγή, θα επιχειρήσω να σκιαγραφήσω το πώς κλιμακώθηκε και τελικά κορυφώθηκε η σύγκρουση του Μαυροκορδάτου με τον Καραϊσκάκη. Με τη μεσολάβηση του Νικ. Στορνάρη και του Νότη Μπότσαρη, ο Μαυροκορδάτος δέχθηκε να έλθει ο Καραϊσκάκης στο Μεσολόγγι. Παρευρέθηκε, μάλιστα, στη συνέλευση των στρατιωτικών και πολιτικών της Δυτ. Στερεάς, που συγκροτήθηκε λίγο μετά την άφιξη του Μαυροκορδάτου. Η συνέλευση, μεταξύ άλλων, αποφάσισε την αναδιοργάνωση των στρατιωτικών δυνάμεων της περιοχής: ο σταθερός στρατός θα ανερχόταν σε 3.000 άνδρες, από τους οποίους οι 2.400 θα προέρχονταν από τους ενόπλους των παλαιών οπλαρχηγών και οι 600 από τους Σουλιώτες. Οι 3.000 θα πληρώνονταν από την κυβέρνηση και κάθε οπλαρχηγός, ανάλογα με τον αριθμό στρατιωτών που θα είχε, θα ελάμβανε το συνολικό ποσό της μισθοδοσίας και θα το διένεμε σ' αυτούς. Τα εισοδήματα των επαρχιών θα

18. Καραϊσκάκης προς Μαυροκορδάτο, 7.12.1823 (*IAM*, τχ. 3, σ. 660). Βλ. και Ν. Κασομούλης, *Ενθυμήματα στρατιωτικά της Επανάστασης των Ελλήνων 1821-1833*, εκδ. Γιάννης Βλαχογιάννης, τ. Α', Αθήνα 1940, σ. 355, σημ. 1.

19. Ν. Κασομούλης, *Ενθυμήματα*, ό.π., τ. Α', κυρίως σ. 352-390. Πβ. και τα όσα αναφέρει ο Δημήτριος Αινιάν, *Ο Καραϊσκάκης*, επιμ. Ι. Κ. Μαζαράκης-Αινιάν, Αθήνα, Ερμής, 1974, σ. 10-13 (πρώτη έκδοση: Χαλκίδα 1834). Βλ. και Δ. Τζάκης, *Γεώργιος Καραϊσκάκης*, ό.π., σ. 59-69.

εισέπραττε τώρα μόνο η Διοίκηση και όχι οι οπλαρχηγοί. Κάθε νέα στρατολογία θα ίσχυε, αν θα εγκρινόταν πρώτα από τη Διοίκηση. Συστήθηκε ένα πολεμικό και ένα πολιτικό συμβούλιο δίπλα στον Διευθυντή.²⁰

Ο Καραϊσκάκης αντιλήφθηκε γρήγορα ότι ο Μαυροκορδάτος δεν ήταν διατεθειμένος να λάβει μέτρα εναντίον του Ράγκου, πειθήνιου συνεργάτη του. Μπορούσε, μεταξύ άλλων, να βασιστεί σε μια επιστολή, που προφανώς εξασφάλισε ο Ράγκος, των προκρίτων και λοιπών κατοίκων των Αγραφών, με την οποία τον καλούσαν να τους απαλλάξει από τον Καραϊσκάκη που τόσα δεινά τούς είχε προκαλέσει.²¹ Ο Καραϊσκάκης επίσης είδε με οργή τον παραμερισμό του, αφού μόνον 100 άνδρες, από τους 3.000, αποφασίστηκαν για αυτόν, με τον νέο οργανισμό, και τον κίνδυνο πλήρους αποδυνάμωσής του, αφού δεν θα μπορούσε πλέον, βάσει αυτού του οργανισμού, να στρατολογεί χωρίς την προηγούμενη άδεια της Διοίκησης. Ήδη είχε μαζί του 500 περίπου άνδρες που αυτός μισθοδοτούσε.²²

Σύμφωνα με μια υπόθεση του Δ. Τζάκη, ο Καραϊσκάκης, φθάνοντας στο Μεσολόγγι, περίμενε να του αναθέσει ο Μαυροκορδάτος «την οργάνωση μιας μεγάλης στρατιωτικής επιχείρησης, η οποία θα επέτρεπε στην άλλη [=ελληνική] πλευρά να χρησιμοποιήσει τα Άγραφα ως ανάχωμα στην προώθηση του οθωμανικού στρατού από τη Θεσσαλία προς το Καρπενήσι, το Βραχώρι και το Μεσολόγγι, καθώς και ως ορμητήριο προς τον θεσσαλικό κάμπο. Η ανάθεση αυτής της εκστρατείας θα έδινε στον Καραϊσκάκη τη δυνατότητα να ανακτήσει τον έλεγχο του “τόπου” του».²³

Φαίνεται ότι στην αρχή ο Μαυροκορδάτος δεν αποθάρρυνε το σχέδιο του Καραϊσκάκη, καθώς τον χρησιμοποιούσε για μια προσέγγιση με τον Ομέρ πασά. Απαντώντας σε επιστολή του Καραϊσκάκη και χρησιμοποιώ-

20. Ν. Κασομούλης, *Ενθυμήματα*, ό.π., τ. Α', σ. 361-362. Ο Καραϊσκάκης δεν υπέγραψε αυτές τις αποφάσεις. Βλ. και Δ. Τζάκης, *Γεώργιος Καραϊσκάκης*, ό.π., σ. 59-60: οι προσκείμενοι στον Μαυροκορδάτο οπλαρχηγοί στήριξαν τους νέους θεσμούς ελπίζοντας ότι κατά την εφαρμογή τους θα μπορούσαν να προωθήσουν τα δικά τους συμφέροντα.

21. Αγραφιώτες, 13.12.1823: *Το αρχείο Γιαννάκη Ράγκου. Συμβολή στην ιστορική έρευνα του αρματολισμού της Δυτικής Στερεάς και στα στρατιωτικά ζητήματα της καποδιστριακής περιόδου*, επιμ. Στέφανος Π. Παπαγεωργίου, Αθήνα, ΙΕΕΕ, 1982, έγγραφο 29. Ο Κασομούλης (*Ενθυμήματα*, ό.π., τ. Α', σ. 365) αποκαλεί «ελεεινή» αυτή την αναφορά που μεθόδευσε ο Ράγκος. Ωστόσο, τα πολλά χρήματα που δέχεται τότε ο Καραϊσκάκης δεν αποκλείουν το να μην ήταν τελείως αβάσιμα όσα ισχυρίστηκαν οι Αγραφιώτες.

22. Ν. Κασομούλης, *Ενθυμήματα*, ό.π., τ. Α', σ. 366.

23. Δ. Τζάκης, *Η μεταστροφή του Καραϊσκάκη*, ό.π., σ. 161-162. Ευχαριστώ και από εδώ τον Διονύση Τζάκη που μου επισήμανε, μεταξύ άλλων, και αυτή τη διάσταση στη σύγκρουση Καραϊσκάκη-Μαυροκορδάτου.

ντας και τουρκικές λέξεις, ο Μαυροκορδάτος τόνισε ότι περίμενε κάτι διαφορετικό από τις προτάσεις του πασά, κάτι πιο σταθερό. Επομένως, για να αποφύγουν («καταπάτημα») από τη μεριά του και για να είναι σίγουροι ότι θα είχε αποτέλεσμα η όλη προσπάθεια, χρειαζόταν να στείλει ο πασάς «ένα σωστόν χαμπέρι οπού να έχη θεμέλιον, και τότε ημπορεί να στείλη δύο ανθρώπους, στέλλομεν και ημείς άλλους δύο και κουβεντιάζου». Εξέφρασε τη λύπη του, γιατί η ασθένεια του Καραϊσκάκη τον εμπόδιζε να συναντηθούν και πρόσθεσε ότι ίσως πήγαινε αυτός να τον δει.²⁴ Μια μέρα νωρίτερα, στις 11 Μαρτίου 1824, ο Μαυροκορδάτος είχε γράψει στη Διοίκηση ότι ο Ομέρ πασάς κατατρέχεται από τον σουλτάνο και ζητά μέσω των Σουλιωτών συμμαχία, και ότι ο ίδιος «καταγίνεται σπουδαίως ήδη εις αυτήν την ουσιώδη απόφασιν» και είχε συντάξει σχετική επιστολή προς τον πασά.²⁵ Επιχειρούσε για άλλη μια φορά τη σύμπραξη των επαναστατών με τους Αλβανούς. Στην επιστολή προς τον Ομέρ Βρυώνη, που φαίνεται ότι τελικά δεν στάλθηκε, έγραφε:

Εμείς, υψηλότατε, δεν έχομεν πόλεμον με τους Αρβανίτας, και αν δεν ήρχοντο να μας φορτωθούν, ποτέ δεν ηθέλομεν τους φορτωθή: δεν μας πειράζει τελείως αν ο ένας πιστεύει τον Μωάμεθ και ο άλλος τον Χριστόν· αυτό ας το εξετάση ο Θεός, εις τον οποίον όλοι μας θε να δώσωμεν την ψυχήν μας. Εις αυτόν τον κόσμον θέλομεν να είμεθα ελεύθεροι και να ζούμε κάτω από τους νόμους μας, καθώς και όλα τα ελεύθερα έθνη ζουν από κάτω από τους εδικούς των [...].

Ο Μαυροκορδάτος είχε πληροφορίες από πολλές πλευρές ότι λόγω των εντάσεων στις σχέσεις των Αλβανών με την Πύλη, καμιά σχεδόν δύναμη δεν είχε μείνει στην Άρτα και την Πρέβεζα.²⁶ Τα νέα δεδομένα φαίνεται ότι ώθησαν τον Μαυροκορδάτο να διαμορφώσει ένα διαφορετικό σχέδιο από αυτό του Καραϊσκάκη, στο οποίο είναι πιθανό ότι συμφωνούσε και ο Μπάουρον, και το οποίο απέβλεπε στο να εκστρατεύσουν προς βορρά όσο το δυνατόν περισσότεροι ένοπλοι, ώστε και η αφύλακτη Άρτα να κυριευθεί και συγχρόνως να απαλλαγεί το Μεσολόγγι από

24. Μαυροκορδάτος προς Καραϊσκάκη, 12.3.1824 (IAM, τ. 5, τχ. 4, Αθήνα 1974, σ. 253).

25. Μαυροκορδάτος προς [Ομέρ Βρυώνη], χ.χ. (IAM, τχ. 3, σχέδιο, σ. 3-4). Στην αρχή του εγγράφου: «Ο στρατηγός Καραϊσκάκης μ' επληροφόρησεν όσα η υψηλότης σας τον εκάματε χαμπέρι».

26. Μαυροκορδάτος προς Διοίκηση, 11.3.2024 (IAM, τχ. 4, σ. 248). Όπως προκύπτει από αυτό το έγγραφο, την επιστολή προς τον Ομέρ πασά δεν την έστειλε τελικά. Αποφάσισε να περιμένει πιο συγκεκριμένες προτάσεις από αυτόν.

την παρουσία υπέρογκου αριθμού στρατιωτών, κυρίως των Σουλιωτών, που αποτελούσαν βάρος δυσβάσταχτο για τους Μεσολογγίτες. Η νέα κινητοποίηση των ενόπλων ήταν πλέον απολύτως αναγκαία, μετά την εγκατάλειψη της εκστρατείας για την πολιορκία της Ναυπάκτου. Επί πλέον, η αποστολή ισχυρής δύναμης στις επαρχίες της Δυτ. Στερεάς θα διευκόλυνε την εκδίωξη μη αρεστών οπλαρχηγών και την επιβολή αφοσιωμένων στη Διοίκηση.

Αυτό ακριβώς ήθελε να αποφύγει ο Καραϊσκάκης, την αφαίρεση δηλαδή των τοπικών ερεισμάτων του στην περιοχή των Αγράφων, όταν αντιλήφθηκε ότι δεν επρόκειτο να εφαρμοστεί το δικό του σχέδιο εκστρατείας αλλά άλλο, που φοβόταν ότι θα ευνοούσε τους αντιπάλους του και ιδιαίτερα τον Ράγκο. Δεν είναι ίσως τυχαίο ότι μια μέρα μετά την κατάδίκη του Καραϊσκάκη, ο Μαυροκορδάτος καθησύχαζε τον Ράγκο ότι θα έπρεπε να πάψουν πλέον οι υπόνοιές του ότι θα ερχόταν ο Καραϊσκάκης στα Άγραφα με διαταγή της Διοίκησης.²⁷

Οι προετοιμασίες για την άλλη εκστρατεία, όχι αυτή που είχε προτείνει ο Καραϊσκάκης, πύκνωναν. Ο Μαυροκορδάτος, για παράδειγμα, καλούσε τους κατοίκους των Αγράφων («να τραβήξουν τες φαμιλίες») τους σε ασφαλή μέρη, να «οικονομήσουν» τα πράγματά τους και να ετοιμαστούν να βρεθούν ένοπλοι, για να ενωθούν με το στράτευμα.²⁸ Ο Καραϊσκάκης, αντίθετα, αντιδρούσε στην ερήμωση των περιοχών που βρίσκονταν στο εδαφικό όριο που χώριζε τους δύο αντιπάλους.

Επειδή όμως στο σχέδιο του Καραϊσκάκη συμφωνούσαν οι στρατηγοί Ανδρέας Ίσκος και Κίτσος Τζαβέλας καθώς και άλλοι Σουλιώτες, ο Μαυροκορδάτος προσπαθούσε να περιορίσει τις αντιδράσεις τους, υποσχόμενος ότι θα γινόταν η εκστρατεία στα Άγραφα.²⁹ Κάλεσε όλους τους στρατιωτικούς αρχηγούς, μαζί και τον Καραϊσκάκη, τον Ίσκο και τον Τζαβέλα, να συγκεντρωθούν μακριά από το Μεσολόγγι, στον Μαχαλά, για να εκστρατεύσουν. Έγραφε στον Ίσκο, στις 13 Μαρτίου 1824, ως προς την εκστρατεία των Αγράφων: «Ο στρατηγός Καραϊσκάκης εξ άπαντος ξεκινά και σας προφθάνει εις ολίγας ημέρας» και στον Τζαβέλα, την ίδια ημέρα: «Καθώς και προλαβόντως σ' έγραψα διά την εκστρατείαν των Αγράφων, ούτω σε ξαναγράφω πάλιν, ότι και ο στρατ. Ανδρέας Ίσκου διωρίσθη εις αυτήν την εκστρατείαν και κατ' αυτάς, εβγαίνει και ο στρατ. Καραϊσκάκης,

27. Μαυροκορδάτος προς Ιω. Ράγκο, 3.4.1824: *Αρχείο Γιαννάκη Ράγκου*, ό.π., έγγραφο 42.

28. Μαυροκορδάτος προς προκρίτους και λοιπούς κατοίκους των Αγράφων, 16.3.1824 (στο ίδιο, σ. 257).

29. Δ. Τζάκης, *Η μεταστροφή του Καραϊσκάκη*, ό.π., σ. 166-167.

του οποίου οι στρατιώται θέλουν ενωθή με τον στρ. Ανδρέαν Ίσκου».³⁰

Τελικός όμως στόχος της εκστρατείας δεν ήταν τα Άγραφα, τα οποία θα παρέμεναν υπό τον έλεγχο του Ράγκου, αλλά η Άρτα. Το σχέδιο αυτό επιχειρήθηκε να κρατηθεί μυστικό. Ο Καραϊσκάκης όμως το κατάλαβε, αντιλήφθηκε ότι ο Μαυροκορδάτος τον εξαπάτησε³¹ και ότι η εκστρατεία όλων σχεδόν των στρατιωτικών δυνάμεων ήταν κατά της Άρτας. Η αντίδρασή του έφθασε σε παροξυσμό και άρχισε να αντενεργεί με κάθε τρόπο κατά της εκστρατείας:

Έγραξε ανά έναν τους αξιωματικούς των άλλων Καπιταναίων και τους εξηγούσεν όπως ήθελε τα πράγματα. [...] Τους έλεγεν ότι οι παλαιοί Καπιταναίοι ωρκίσθησαν να σας κάμουν σκλάβους, και αν θέλετε ζητήσατε στρατολογία, να ιδήτε – σας συγχωρείτε; Εμένα με ωργίσθησαν διότι δεν ηθέλησα να συμφωνήσω με αυτούς – να πνίξω τα δικάιά σας. Ανοίξατε τα ομμάτιά σας, ιδέτε ποιους ακολουθάτε και εις τί γκρημνόν <σας> ετοιμάζουν να σας ρίψουν».³²

Με το γνωστό γλωσσικό ιδίωμά του, αμφισβητούσε τώρα και το νόμιμο της εκλογής του Μαυροκορδάτου στα αξιώματα που κατείχε,³³ δηλαδή έπαιρνε θέση υπέρ της μιας από τις δύο παρατάξεις στις οποίες είχε χωριστεί η επαναστατημένη χώρα κατά τον πρώτο εμφύλιο πόλεμο. Στα χέρια του Μαυροκορδάτου έφθασε την περίοδο αυτή και μία επιστολή που εμφάνιζε τον Καραϊσκάκη να ζητά βοήθεια από τον Θ. Κολοκοτρώνη για να τον διώξει: «Ημείς με έναν κοντζά Σουλτάνον να πολεμούμε τέσσαρους χρόνους και τώρα από τέσσαρους βρακαάδες να πέσωμε κάτω; Αυτό, αν είσαι αυτός Κολοκοτρώνης, να μην το δεχθής, όχι

30. Μαυροκορδάτος προς στρατηγό Α. Ίσκο, 19.3.1824 (IAM, τχ. 4, σ. 263). Βλ. και Μαυροκορδάτος προς Κίτζο Τζαβέλα, 19.3.1824 (στο ίδιο, σ. 263-264).

31. Δ. Τζάκης, *Η μεταστροφή του Καραϊσκάκη*, ό.π., σ. 168.

32. Ν. Κασομούλης, *Ενθυμήματα*, ό.π., τ. Α', σ. 367-368.

33. Όταν ένα βράδυ επισκέφθηκαν τον Καραϊσκάκη στο Αιτωλικό ο Νότης Μπότσαρης και ο Στορνάρης, μαζί με τους αξιωματικούς τους, αυτός «είδε ότι τελείωναν τα ψεύματα, η εκστρατεία γίνεται, και αυτός εισέτι ευρίσκετο κατάκοιτος». Όταν άκουσε ότι θα πάνε όπου τους ορίσει η κυβέρνηση είπε: «Ποία Κυβέρνησις, Καπιτάν Νότη; Το τζιογλάνι του Ρεΐς εφέντη, ο τεσερομμάτης; Ποίο τον έκαμαν Κυβέρνησιν; Εγώ και άλλοι δεν τον γνωρίζομεν! [...] Δεν τον υπέγραψεν ο πούτζος μου». Είπε και άλλα υβριστικά για τους σπλαρχηγούς που συνεργάζονταν με τον Μαυροκορδάτο και πρόσθεσε: «Διά την Άρταν εκστρατεύετε... Πηγαίνετε, και εγώ το ντουφέκι σας το βάνω από ταις πλάταις. Σας γάμησα τα κέρατα, και θα σας τα γαμήσω και πάλιν!» (Ν. Κασομούλης, *Ενθυμήματα*, ό.π., τ. Α', σ. 371).

μόνον εγώ σου το λέγω τούτο, όμως όλον το πλήθος των αρμάτων». ³⁴

Ο Καραϊσκάκης ήταν πλέον άκρως επικίνδυνος για τον Μαυροκορδάτο και τα σχέδιά του. Καθημερινά αύξαινε τις συμμαχίες του, είχε υπό τις διαταγές του ισχυρή δύναμη αφοσιωμένων ενόπλων, τον υποστήριζαν ο Ίσκος και ο Κ. Τζαβέλας, και διέθετε αρκετά χρήματα για να εξαγοράζει συμμαχίες. ³⁵ Είχε γίνει κατά κάποιον τρόπο το κέντρον όλων των δυσαρεστημένων από την διοίκηση του Μαυροκορδάτου». ³⁶ Για την εξουδετέρωσή του έδωσε ο ίδιος τη δικαιολογία στους αντιπάλους του με μια ενέργεια που η υπερβολή της ήταν δείγμα της οργής του για τον παραμερισμό του.

Με αφορμή την κακοποίηση ενός ανιψιού του Καραϊσκάκη από Μεσολογγίτες, στις 19 Μαρτίου 1824, 150 άνδρες του μπήκαν στην πόλη και αιχμαλώτισαν δύο προεστούς, τους έδεσαν και ως ληστές τους μετέφεραν στο Αιτωλικό. Άλλοι 50 κατέλαβαν το νησάκι Βασιλάδι και έδιωξαν τη φρουρά του. Δύο άλλα περιστατικά συνέβησαν στο ίδιο χρονικό διάστημα: τουρκικά πλοία, με ορμητήριο την Πάτρα, φάνηκαν αντίκρου του Μεσολογγίου και 300 πεζοί και έφιπποι Τούρκοι εξήλθαν από τη Ναύπακτο και έφθασαν κοντά στο Μεσολόγγι, αλλά αποκρούστηκαν. Ο Μαυροκορδάτος θεώρησε ότι αυτά τα συμβάντα συνδέονταν μεταξύ τους και συνιστούσαν οργανωμένη συνωμοσία κατά του Μεσολογγίου. Η είδηση που έφθασε ότι ο Ομέρ Βρυώνης, ειδοποιηθείς για τα σχέδια των Ελλήνων, είχε εισέλθει στην Άρτα με 3.000 άνδρες, ενίσχυσε ακόμη περισσότερο τις υποψίες του για το ποιους εμπλεκόταν σε όλα αυτά. Διέταξε όσα στρατεύματα είχαν συγκεντρωθεί στον Μαχαλά για να εκστρατεύσουν, να επιστρέψουν και να εισέλθουν στο Αιτωλικό, όπως και έγινε, αφού ο Καραϊσκάκης διαπίστωσε ότι δεν μπορούσε να αντισταθεί. Στο Αιτωλικό ήλθε και ο Μαυροκορδάτος με τους συμβούλους του. Μαζί τους έφεραν τον Κ. Βουλπιώτη που συνελήφθη κατά την επιστροφή του από τα Γιάννενα. ³⁷

34. Καραϊσκάκης (Αιτωλικό) προς Κολοκοτρώνη, 28.2.1824, αντίγραφο (*IAM*, τχ. 4, σ. 212-213). Βλ. και Δ. Αινιάν, *Καραϊσκάκης*, ό.π., σ. 10. Ο Βλαχογιάννης θεωρούσε το έγγραφο πλαστό, ότι γράφτηκε στο Μεσολόγγι από έμπιστο του Μαυροκορδάτου (*IAM*, τχ. 4, σ. 213 σημ. 2). Για τις επαφές του Καραϊσκάκη και άλλων με τον Κολοκοτρώνη βλ. και Δ. Τζάκης, *Η μεταστροφή του Καραϊσκάκη*, ό.π., σ. 175-176.

35. Επειδή ο Καραϊσκάκης είχε πολλά χρήματα μαζί του, φέρεται ότι βρισκόταν σε επαφή με τον Μαυροκορδάτο για να δανείσει στη Διοίκηση 100.000 γρόσια. Βλ. Ν. Κασομούλης, *Ενθυμήματα*, ό.π., τ. Α', σ. 374.

36. Δ. Αινιάν, *Καραϊσκάκης*, ό.π., σ. 10.

37. Ν. Κασομούλης, *Ενθυμήματα*, ό.π., τ. Α', σ. 375-377. Βλ. και πώς ερμηνεύει τα συμβάντα ο Roderick Beaton, *Ο πόλεμος του Μπάιρον. Ρομαντική*

Η καταδίκη για προδοσία

Ο Μαυροκορδάτος διόρισε ανώτερους αξιωματικούς ως δικαστές και κατηγορούς³⁸ και γνωστοποίησε στον Καραϊσκάκη ότι ήταν άτακτο το κίνημά του και ότι ο ίδιος θα τον παρέπεμπε σε δίκη, συγχρόνως δε του ζητούσε να ελευθερώσει τους ομήρους.³⁹ Η δίκη έγινε σε μια εκκλησία: ο μητροπολίτης Πορφύριος Άρτης στον θρόνο του και οι κριτές στα στασίδια και στο έδαφος. Ο Καραϊσκάκης, που φοβόταν πιθανή δολοφονία του, πήρε μέτρα: κάποιοι δικοί του βρίσκονταν μέσα στην εκκλησία, ενώ ο ίδιος ήλθε με φρουρά και ήταν ένοπλος όπως και οι άλλοι παρόντες στρατιωτικοί. Ο μητροπολίτης διατύπωσε τις κατηγορίες: ότι έστειλε κρυφά με διαβατήριο τον Βουλπιώτη στα Γιάννενα και ο Ομέρ πασάς, ειδοποιηθείς, πρόλαβε και μπήκε στην Άρτα με χιλιάδες ενόπλους: ότι στρατιώτες του κατέλαβαν το Βασιλάδι και μετέφεραν δέσμιους στο Αιτωλικό προκρίτους του Μεσολογγίου: ότι παρουσιάστηκαν πλοία εχθρικά κοντά στο Βασιλάδι και οι Τούρκοι της Ναυπάκτου έφθασαν ως την Κακή Σκάλα.⁴⁰

Ο Καραϊσκάκης αρνήθηκε όλες τις κατηγορίες, απέδωσε την κατάληψη του Βασιλαδίου και την ομηρία των προκρίτων στον θυμό του για όσα έπαθε ο ανιψιός του, και μετάνιωσε για αυτό. Είπε επίσης ότι δεν έστειλε αυτός τον Βουλπιώτη στα Γιάννενα, απλώς του έδωσε διαβατήριο. Στη συνέχεια παρουσιάστηκε μια ομολογία του Γιαγγκού Σούτσου, την οποία επιβεβαίωσε και ο ίδιος προσωπικά. Σύμφωνα μ' αυτήν, ο Καραϊσκάκης είχε πει, παρόντος και του Σούτσου, λόγια που επιβεβαίωναν ότι αυτός ειδοποίησε να δράσουν και ο Ομέρ πασάς και ο τουρκικός στόλος και οι Τούρκοι της Ναυπάκτου.⁴¹

Όλες οι κατηγορίες στηρίζονταν σε λόγια και υποθέσεις, και φαινόταν ότι ο Καραϊσκάκης θα αθωνόταν. Στην επόμενη όμως σύσκεψη του δικαστηρίου παρουσιάστηκε μια απολογία του Βουλπιώτη από την οποία

εξέγερση, *Ελληνική Επανάσταση*, μτφρ. Κατερίνα Σχινά, Αθήνα, Πατάκης, 2015, σ. 393-407.

38. Απόφαση Προσωρινής Διοίκησης, 21.3.1824 (*IAM*, τχ. 4, σ. 267) και Ν. Κασομούλης, *Ενθυμήματα*, ό.π., τ. Α', σ. 380.

39. Μαυροκορδάτος προς Καραϊσκάκη, 23.3.1824 (*IAM*, τχ. 4, σ. 272-273): «Καθώς το είπα και φανερά, διά μεν την παιδείαν της προχθεσινής αταξίας είμαι δεβατζής [=ενάγων], καθώς ήμουν και θέλω την ενεργήσει, οι άνθρωποι όμως να σταλούν εδώ να ησυχάση και ο κόσμος». Για τη σύλληψη των ομήρων κατέκριναν με φιλικό τρόπο τον Καραϊσκάκη διάφοροι οπλαρχηγοί, βλ. στο ίδιο, σ. 270-275.

40. Ν. Κασομούλης, *Ενθυμήματα*, ό.π., τ. Α', σ. 381-382.

41. Κατά τον Σούτσο, είπε ο Καραϊσκάκης: «Πού πηγαίνουν; Εγώ και εις τον Ουμέρ πασιά έγραψα, και εις Πάτρας, και εις Ναύπακτον, και το Μισολόγγι θα το πάρ' ο διάβολος, πλην εκστρατεία δεν κάμουν αυτοί διά την Άρταν» (στο ίδιο, σ. 382).

προέκυπτε, και με έγγραφα ενοχοποιητικά που βρέθηκαν πάνω του, ότι όσα περιλαμβάνονταν στο κατηγορητήριο ήταν προσχεδιασμένα από τον Καραϊσκάκη. Ο Βουλπιώτης ανέφερε επί πλέον ότι ο Καραϊσκάκης είχε σκοπό να συλλάβει τον Μαυροκορδάτο και τον Μπάυρον. Ας σημειωθεί πάντως ότι ο Βουλπιώτης ενέπλεξε τον Καραϊσκάκη στην τρίτη εξομολόγησή του (στον Κ. Μπότσαρη). Στην πρώτη (στην αστυνομία Μεσολογγίου) και στη δεύτερη (στην αστυνομία Αιτωλικού) δεν ανέφερε κάτι σχετικό.⁴²

Η απόφαση, μετά από αυτή την ομολογία, δεν εκδόθηκε από το δικαστήριο των στρατιωτικών αξιωματούχων αλλά από τον Μαυροκορδάτο με διακήρυξή του (2 Απριλίου 1824) που δημοσιεύτηκε στα *Ελληνικά Χρονικά*. Ο Καραϊσκάκης καταδικάστηκε ως προδότης με στέρηση όλων των βαθμών και αξιωμάτων του, και διατάχθηκε να αποχωρήσει από τη Δυτ. Ελλάδα. Κλήθηκαν συγχρόνως όλοι οι Έλληνες «να απομακρυνθούν της συναναστροφής του και να τον στοχασθούν ως εχθρόν ενόσω να μετανοήση και να προσπέση εις το έλεος του έθνους και ζητήση συγγνώμην».⁴³ Δεν αποτολμήθηκε η σύλληψή του γιατί οι αφοσιωμένοι σ' αυτόν άνδρες θα υπεράσπιζαν τον αρχηγό τους.

Φεύγοντας, μετά την καταδίκη του, ο Καραϊσκάκης αναζήτησε τον Μαυροκορδάτο και του είπε: «—Ε, ωρέ Μαυροκορδάτε, εσύ την προδοσίαν μου με την έγγραφες εις το χαρτί, και εγώ ογλήγορα ελπίζω να σου την γράψω εις τον μέτωπόν σου, <διά> να φανή ποίος είσαι! (και κτύπησεν το μέτωπόν του με τα τέσσαρα δάκτυλα, δείχνων τον Μαυροκορδάτον) —εδώ! λέγει. Έχετε υγείαν».⁴⁴ Σχολίασε και δηκτικά το γεγονός ότι ο Βουλπιώτης εθεάθη να συντρώγει με τον Μαυροκορδάτο.⁴⁵ Αυτή η ευνοϊκή στάση του Μαυροκορδάτου απέναντι στον Βουλπιώτη έκανε σύντομα πολλούς που είχαν πειστεί για την προδοσία του Καραϊσκάκη να αμφιβάλλουν για την αξιοπιστία του μάρτυρα.⁴⁶ Ας σημειωθεί ότι ο Βουλπιώτης ήταν συγγενής

42. Στο ίδιο, σ. 385.

43. «Προκήρυξις των εγκλημάτων του Καραϊσκάκη», 2.4.1824: *Ελληνικά Χρονικά*, 12.4.1824. Υπογράφεται από τον Μαυροκορδάτο, 7 στρατηγούς, 3 χιλίαρχους και 2 καπιτάνους.

44. Ν. Κασομούλης, *Ενθυμήματα*, ό.π., τ. Α', σ. 390.

45. Σε μεταγενέστερη σημείωση του Κασομούλη (στο ίδιο, σ. 390, σημ. 1) γράφεται: «(Ήυρεν [ο Καραϊσκάκης] τον Βουλπιώτην εις το τραπέζι <μετά των άλλων, και του είπεν>: “Φάγε, Βουλπιώτη, και συ, φάγε μαζί με τον Πρίντζιπα και τους Στρατηγούς, διά να θανατώσης τον Καραϊσκάκη”. (Αποτανθείς έπειτα εις τον Διευθυντήν, τον λέγει:) “Δεν εντρέπεσαι, εσύ καν να έχης εις το τραπέζι σου έναν ψεύστην και προδότην;”»).

46. Δ. Αινιάν, *Καραϊσκάκης*, ό.π., σ. 12: «Επειδή όμως ο Βουλπιώτης, όστις

(θείος) και στενός συνεργάτης του Γιαννάκη Ράγκου, είχε επιδοκιμάσει τον τρόπο με τον οποίο αυτός επικράτησε στα Άγραφα, ενώ απουσίαζε ο Καραϊσκάκης,⁴⁷ και λίγους μήνες μετά τη συνδρομή του για την καταδίκη του Καραϊσκάκη ζητούσε από τον Μαυροκορδάτο την αθώωσή του.⁴⁸ Τον Οκτώβριο του 1824 έγινε «ιδιαιτέρως» δεκτός από τον ίδιο τον Κουντουριώτη και του παρέδωσε επιστολές του Μαυροκορδάτου, ενώ παραστάτες της Δυτ. Σπυριδείας τον παρούσαν στο Βουλευτικό και προσπαθούσαν να του εξασφαλίσουν «υπουργήμα ανάλογον του χαρακτήρος του».⁴⁹

υπετίθετο ως όργανον αυτής [της προδοσίας], έλαβεν υποδοχήν από τον Μαυροκορδάτον αντί της ανηκούσης εις τοιούτον αμάρτημα ποιηής, έδωκεν ατίαν να πιθανολογήσωσιν ότι απέδωκεν εις τον Καραϊσκάκην, κατά ζήτησιν των εχθρών αυτού, σκοπούς, τους οποίους εκείνος δεν είχε διόλου κατά νουν». Βλ. και Δ. Τζάκης, *Γεώργιος Καραϊσκάκης*, ό.π., σ. 62.

47. Κ. Βουλπιώτης προς Πάνο Ράγκο, 7.12.1823: *Αρχείο Ράγκου*, σ. 38: «[...] εβιβασθήκα ότι εξεσκλάβωσαν και τούτην την φοράν τα δυστυχημένα Άγραφα, και όσοι εστοχάσθησαν διοίκησιν και πατριωτισμόν εγύρισαν με τον Γιαννάκην».

48. Κ. Βουλπιώτης (Κάλαμος) προς Μαυροκορδάτο (Λιγκοβίτζι), 21.8.1824 (*IAM*, τχ. 4, σ. 795-796): «Και τούτο οπού έκαμες εις εμένα έως τώρα, πολύ είναι. Το γνωρίζω, σου είμαι ντουατζής [=ευχέτης] δια πάντα [...] πρόσταξέ με να έλθω να σε ιδώ, να γένης βακούφης και μένω διά πάντα ευχάριστος. [...] Το μόνον και μοναχόν θέλω όμως την αθωότητά μου και όχι άλλο τίποτες [...] Διά την αθωότητά μου όμως και η εκλαμπρότης σας να μη θελήσετε να ξετάξετε. Εγώ θέλει φροντίσω όσον το δυνατόν και ο Θεός ας τον φανερώση». Βλ. και Χρ. Ράγκος (Κάλαμος) προς Μαυροκορδάτο, 14.6.1824 (στο ίδιο, σ. 519): Έμαθε από την παραμονή στον Κάλαμο του θείου του Κωνσταντίνου Βουλπιώτη, ότι αυτός πληροφορήθηκε ότι εναντίον του υπήρχαν καταλαλιές και επιβουλές, ενώ αυτός «φρονεί και σκέπτεται ορθά υπέρ της πατρίδος. Και ως τοιούτον λαμβάνω το θάρρος, οπού μοι εχάρισεν η αγάπη σας, να τον συστήσω στενά εις την προστασίαν σας». Ο Χρ. Ράγκος ήταν αδελφός του Γιαννάκη Ράγκου. Βλ., ωστόσο, πόσα αρνητικά έγραφε ο ίδιος για τον Βουλπιώτη, δύο μήνες περίπου νωρίτερα: Χρ. Ράγκος (Κάλαμος) προς Μαυροκορδάτο, 11.4.1824 (*IAM*, τχ. 4, σ. 327-328): Απορεί που αφέθηκε ελεύθερος ο Κ. Βουλπιώτης «συνεργάτης και διοργανιστής των ολεθριωτάτων σκοπών και παγίδων του δολερού Καραϊσκάκη» και στον Κάλαμο καθοδηγεί τους τουρκολάτρες με υποσχέσεις εκ μέρους του Καραϊσκάκη για να αλλάξουν τα πράγματα στα Άγραφα και αλλού.

49. Αναγνώστης Διδασκάλου [πληρεξούσιος και βουλευτής Βάλτου] και Κ. Ζώτος [...] προς Ιω. Ράγκο, 12.10.1824 (*Αρχείο Ράγκου*, ό.π., σ. 173: «Ελάβαμεν την τιμήν να απολαύσωμεν εδώ εις ναύπλιον και τον κύριον Κωνσταντίνον βουλπιώτην θείον σας, επληροφορήθημεν παρά της ευγενείας του περί των αυτόθι πραγμάτων. αντάμωσε τον εκλαμπρότατον πρόεδρον ιδιαιτέρως, και έλαβε την γνωριμίαν του εγχειρίσας και τα γράμματα του κυρίου Μαυροκορδάτου, τη αυτή ημέρα τον επαρηστάσαμεν και εις όλον το σε: εκτελεστικόν σώμα. και έδωσε και

Ο Μαυροκορδάτος έσπευσε, όπως αναφέρθηκε, την επομένη της καταδίκης του Καραϊσκάκη, την 3η Απριλίου, να πληροφορήσει τον αντίπαλό του, Γιαννάκη Ράγκο, ότι θα πρέπει να πάψουν πλέον οι υπόνοιές του ότι θα ερχόταν ο Καραϊσκάκης στα Άγραφα με διαταγή της Διοίκησης. Λίγες ημέρες μετά, εξέθεσε στη Διοίκηση τη δική του άποψη για τα όσα συνέβησαν. Περιέγραψε τα γεγονότα και τόνισε ότι ο Καραϊσκάκης «ευρέθη να έχη ανταπόκρισιν με τον Ομέρ Πασάν και να μελετά προδοσίαν» και ότι καθαρά φάνηκε η επιβουλή του από όσα είπε ο Βουλπιώτης και από τα γράμματα που βρέθηκαν πάνω του. Πρόσθεσε δε ότι ο Καραϊσκάκης είχε προσελκύσει με υποσχέσεις τους Τζαβελαίους.⁵⁰

Στην επόμενη επιστολή του προς τη Διοίκηση επανέρχεται στο θέμα αλλά τώρα το αίτιο της προδοσίας έχει υποβαθμιστεί και τα όσα συνέβησαν γύρω από τον Καραϊσκάκη αποδίδονται περισσότερο σε ενέργειες που πήγαζαν από τις διαμάχες για τα αρματολίκια, οι οποίες όμως με την εμπλοκή και του ονόματος του Κολοκοτρώνη θα μπορούσαν να φανούν ότι είχαν χαρακτήρα αντίθετο προς την κυβέρνηση Κουντουριώτη και προς αυτόν, ως εκπρόσωπό της στη Δυτ. Στερεά.

Συγκεκριμένα, ο Μαυροκορδάτος ισχυρίστηκε ότι Καραϊσκάκης μαζί με τον στρατηγό Ανδρέα Ίσκο και τον Κίτσο Τζαβέλα είχαν από νωρίς συμφωνήσει να εκστρατεύσουν στα Άγραφα, με πρόφαση να πολεμήσουν τους εχθρούς, αλλά στην πραγματικότητα να εκδιώξουν τον Ράγκο από τα Άγραφα και να εγκατασταθεί πάλι εκεί ο Καραϊσκάκης. Ο τελευταίος, αφού συνεννοήθηκε με τους Τούρκους και με τον Κολοκοτρώνη, και αφού με άφθονα χρήματα αύξησε τη δύναμή του σε 600 άνδρες, σε συνεννόηση με τον Ίσκο και έχοντας ορμητήριο το Αιτωλικό προσπάθησε να εμποδίσει την εκστρατεία της Άρτας. Ο Μαυροκορδάτος, ωστόσο, μπόρεσε, στέλνοντας εγκαίρως υπέρτερες φίλιες δυνάμεις, να αναγκάσει τον Καραϊσκάκη να εγκαταλείψει το Αιτωλικό, πριν φθάσει σε βοήθειά του ο Ίσκος, και να αποφύγει έτσι μια ολέθρια αιματοχυσία.⁵¹

Αν και ο Μαυροκορδάτος είχε την ελπίδα ότι το πρόβλημα Καραϊσκάκης θα έληγε σύντομα με τον θάνατό του από προχωρημένη φθίση,⁵²

κοινόν γράμμα, και θέλομεν πασχίση κατά χρέος διά υπούργημα ανάλογον του χαρακτήρος του». [διατηρώ την ορθογραφία και τη στίξη της έκδοσης]. Οι ίδιοι οι παραπάνω παραστάτες προσπαθούσαν να αποτρέψουν τη Διοίκηση να δώσει εντολή εκστρατείας στον Καραϊσκάκη, παρά το γεγονός ότι το ζητούσαν όλοι οι στρατηγοί στα Σάλωνα, ακόμη και ο Γ. Αινιάν (βλ. στο ίδιο, σ. 173).

50. Μαυροκορδάτος προς Διοίκηση, 7.4.1824 (*IAM*, τχ. 4, σ. 318-319).

51. Μαυροκορδάτος προς Διοίκηση, 25.4.1824 (*IAM*, τχ. 4, σ. 346-347).

52. Μαυροκορδάτος προς Διοίκηση, 7.4.1824 (*IAM*, τχ. 4, σ. 319: «Εν τοσού-

αυτός, με τη βοήθεια του Ίσκου και άλλων, συγκρότησε ισχυρό σώμα ενόπλων και επιχείρησε να ανακτήσει το αρματολίκι των Αγράφων. Το άνοιγμά του προς τον δερβέναγα των Τρικάλων⁵³ δεν βρήκε ανταπόκριση. Βρέθηκε έτσι να πολεμάται από Τούρκους και Έλληνες που, με εντολή του Μαυροκορδάτου, τον καταδίωκαν.

Ο Μαυροκορδάτος έσπευσε να εμποδίσει οποιαδήποτε ένταξη του Καραϊσκάκη στον πόλεμο κατά των Τούρκων. Τόνισε χαρακτηριστικά ότι πρώτα πρέπει οι στρατηγοί να διαλύσουν το σώμα του Καραϊσκάκη και μετά να επιχειρήσουν το κίνημα κατά του εχθρού. Αρνήθηκε πρόταση του στρατηγού Ίσκου και του καπετάνιου Ζαχαράκη Γιοιλάση, οι οποίοι ζήτησαν τρόφιμα και πολεμοφόδια, για να χτυπήσουν μαζί με τον Καραϊσκάκη τους Τούρκους. Ενοχλήθηκε, μάλιστα, γιατί αποκάλεσαν τον Καραϊσκάκη αρχιστράτηγο.⁵⁴ Κατέκρινε και την πράξη ενός χιλιάρχου να αφαιρέσει τα άρματα από έναν στρατιώτη, γιατί, σημείωσε, τέτοιες ενέργειες κάνουν τους άντρες να μένουν με τον Καραϊσκάκη, ενώ θέλουν να τον αφήσουν.⁵⁵ Προσφέρθηκε, επίσης, να μεσολαβήσει προς τις επτανησιακές αρχές στον Κάλαμο, για να μπορέσουν όσοι Αγραφιώτες που διεκδικούσαν αποζημιώσεις από τον οπλαρχηγό, να τις διεκδικήσουν εκεί «από την φαμίλιαν του Καραϊσκάκη».⁵⁶

Αποκλεισμένος ο Καραϊσκάκης, στα μέσα Μαΐου 1824, από μουσουλμάνους και χριστιανούς στο μοναστήρι της Βράχας, κατάφερε, μετά από πολύωρη μάχη, με δυσκολία να διαφύγει.⁵⁷ Ο ίδιος, λίγο πριν από αυτά τα γεγονότα, έγραφε σε καπετάνιους να τον βοηθήσουν για να καταλάβουν τα Τρίκαλα, που δεν είχαν τότε ισχυρή φρουρά, και να δουν με τα μάτια τους

τω δε ελπίζεται ότι η ζωή του θέλει είσθαι βραχυτάτη, επειδή αυτός είναι φθισικός και το πάθος του κατήντησεν εις τον τρίτον βαθμόν· ούτε να περιπατήση δεν ημπορεί ούτε να καβαλλικεύση, αλλά τον σηκώνουν εις φορείον».

53. Καραϊσκάκης (Γαρδίκι) προς Σούλτζια Κόρτζια, αντίγραφο (διά χειρός Ν. Κασομούλη), 5.5.1824 (*IAM*, τχ. 4, σ. 369-370): Μεταξύ άλλων (με χρήση πολλών τουρκικών λέξεων): «εγώ είμαι σκλάβος του βασιλέως μας». Βλ. και Κασομούλης (Ασπροπόταμος) προς Πραϊδη (Μεσολόγγι), 21.5.1824: στο ίδιο, σ. 434: «Εμβαινοντας εδώ άρχισεν [ο Καραϊσκάκης] να δουλεύεται με τον Σούλτζια Κόρτζια και πιάσαμεν και ένα γράμμα του [...] Απερνώντας κακήν κακώς νύκτα εις Άγραφα τον έβαλαν Τούρκοι και Χριστιανοί εις το κοντό, και ίσως στανικώς γίνη ευπειθής εις την πατρίδα».

54. Μαυροκορδάτος προς στρατηγούς Μ. Κοντογιάννη και Δ. Σκαλτζά, 26.5.1824 (*IAM*, τχ. 4, σ. 443-444): Μαυροκορδάτος προς Α. Ίσκο και Ζ. Γιοιλάση, 26.5.1824 (στο ίδιο, σ. 444-445): Μαυροκορδάτος προς Γ. Τζόγκα, 27.5.1824 (στο ίδιο, σ. 446).

55. Μαυροκορδάτος προς Αλ. Βλαχόπουλο, 29.5.1824 (*IAM*, τχ. 4, σ. 448-450).

56. Μαυροκορδάτος προς Διοίκηση, 25.4.1824 (*IAM*, τχ. 4, σ. 346).

57. Δ. Τζάκης, *Γεώργιος Καραϊσκάκης*, ό.π., σ. 63-65.

ότι δεν είναι τουρκολάτρης, όπως θέλησαν να τον κάνουν, και ότι το άνοιγμα προς τους Τούρκους ήταν ένα «γέλασμα» για να τους παραπλανήσει.⁵⁸

Ο Μαυροκορδάτος δεν έκρυψε την απογοήτευσή του από τη διαφυγή. Έγραψε στον Ράγκο: «Μου κακοφαίνεται πολλά οπού ηδυνήθη να φύγει [ο Καραϊσκάκης] από το μοναστήρι οπού τον εσφαλίσατε· ήθελα λάβει μεγάλην ευχαρίστησιν αν τον επιάνατε. ελπίζω όμως αι κατάραι του έθνους το οποίον αυτός κατατρέχει, να φθάσουν εν τάχει και να λάβει εκείνο που ζητεί».⁵⁹ Λίγες ημέρες πριν αυτά γραφούν, ο Μαυροκορδάτος δεν θεωρούσε καταδικαστέες και προδοτικές τις συνεννοήσεις και συμπράξεις των αφοσιωμένων σ' αυτόν δυνάμεων με τους Τούρκους, αφού στόχος ήταν η καταδίωξη του Καραϊσκάκη. Σημείωνε στη έκθεσή του προς το Εκτελεστικό:

*Η αλήθεια είναι ότι, αν και ο Στουρνάρης και ο Ράγκος ενώθησαν με τους Τούρκους διά να κτυπήσουν τον Καραϊσκάκη, έκαμαν καλά [...] δεν ευρίσκω κανέν έγκλημα εις τους δύο στρατηγούς, διότι έκαμαν καλά κτυπήσαντες τον Καραϊσκάκην εφοδιασμένον από τον Ομέρ Πασιά και στελλόμενον εναντίον των ή και οίκοθεν προβαίνοντα. Εξ εναντίας θεωρώ άτακτον την ένωσην του στρατηγού Ανδρέα [Ισκου] και του καπ. Ζαχαράκη μετά του Καραϊσκάκη, μη μεταμεληθέντος μηδέ συγχωρηθέντος δι' όσα προέπραξε και υποκειμένου εις τα βαρύτερα εγκλήματα ανταρσίας κατά της Διοικήσεως και προδοσίας».*⁶⁰

Επειδή όμως υπήρξαν διαμαρτυρίες για αυτή τη συνεργασία με τους Τούρκους, ο Μαυροκορδάτος προσπάθησε να την υποτιμήσει και βασιζόμενος σε μαρτυρίες Σουλιωτών, που ήταν στο στρατιωτικό σώμα του Καραϊσκάκη, έφτιαξε τη δική του ερμηνεία για όσα συνέβησαν: «εις την Βράχην όταν εβάρεσαν τον Καραϊσκάκην ήτον ο Ράγκος από το έν μέρος και οι Τούρκοι εβάρεσαν από το άλλο», «ούτε ο στρατηγός Στουρνάρης ούτε ο στρατηγός Ράγκος ενώθησαν με κανέν σώμα Τούρκων αλλά τον εκτύπησαν, διότι επήγαινε να τους κτυπήση», οι δύο στρατηγοί όχι μόνον «δεν τουρκολατρίζουν, αλλά και εξεστράτευσαν κατά της Άρτας μετά του στρατηγού Τζόγκα».⁶¹

58. Καραϊσκάκης (Βράχα) προς καπεταναίους, 15.5.1924 (*IAM*, τχ. 4, σ. 397-398). Οι επίμαχες φράσεις: «και να ιδήτε και με τα μάτιγιά σας, πώς είναι οι Τουρκολάτρες, οπού έκαναν εμένα» και «ότι τους έκαμα ένα γέλασμα των Τουρκών οπού ακόμα στον ύπνον είναι».

59. Μαυροκορδάτος προς Ιω. Ράγκο, 23.5.1824: *Αρχείο Ράγκου*, ό.π., σ. 78. Για να αυξηθεί ο ζήλος του Ράγκου, τονίζόταν ότι ήταν καθ' οδόν άλλες διακόσιες χιλιάδες τάλιρα του δανείου.

60. Μαυροκορδάτος προς Εκτελεστικό, 21.5.1824 (*IAM*, τχ. 4, σ. 433).

61. Μαυροκορδάτος προς Γ. Κουντουριώτη, 3.6.1824 (*IAM*, τχ. 4, σ. 443, 474).

Ο Κασομούλης όμως, που συνόδευε τον Στορνάρη στην καταδίωξη του Καραϊσκάκη, δίδει μια άλλη εικόνα. Πράγματι συνεργάστηκαν οι Έλληνες με τους άνδρες του Σούλτζια Κόρτζια, για να χτυπήσουν τον Καραϊσκάκη, και ιδιαίτερα ο Ράγκος δεν είχε κανένα ενδοιασμό, φτάνει να πετύχαινε τον αφανισμό του αντιπάλου του:

Επειδή ενώθησαν με Τούρκους και εδίωξαν τον Καραϊσκάκη, ο Σκαλτζάς και λοιποί κατηγορήσαν την διαγωγήν του Στορνάρη και Ράγκου, μ' όλον οπού δικαιολογούμασθαι από τα διδόμενα οπού είχαμεν, ότι και αυτός <ο Σκαλτσodήμος> ήθελεν πράξει τα ίδια. Το συμπέρασμα εκείνων <όμως καθ' ημών> ήτον ορθόν· διότι, αν ημείς, δυνάμει της Κυβερνήσεως, εδιώξαμεν τον Καραϊσκάκη, δεν έπρεπε να πέσωμεν εις την ιδίαν κατηγορίαν <ως σύμμαχοι των Τούρκων>. Τα ειδικά μας όμως <«άδικα»> ήτον δέκα, και δεν έκαμναν κρότον, διότι στηρίζονταν από το κόμμα του Διευθυντού.⁶²

Ο Ράγκος δεν έβλεπεν πώς να εκδικηθή. Ο Στορνάρης ήτον ενωχλημένος διατί να ενεργήση ο Ράγκος να πηγαινodέρχονται Τούρκοι εις τον στρατόν μας. Ο Ράγκος, ζητών τον Στορνάρη να τον ακολουθήση εις τα Άγραφα, δεν ηθέλησεν <αυτός> λέγων ότι: —Με Τούρκους μαζί δεν πηγαίνω να πολεμήσω. Αν τον πολεμούσαμεν μοναχοί μας έως να τον διώξωμεν, καλώς, ειδέ με Τούρκους δεν ανακατώνομαι. —Ε, Καπετάν Νικολό, τον λέγει, και με Εβραίους θέλει ενωθώ να τον διώξω, τον κερατά.⁶³

Ο Καραϊσκάκης ζήτησε τελικά συγχώρεση από τον Μαυροκορδάτο, αλλ' αυτός δεν του απάντησε και με κάθε δυνατό τρόπο προσπάθησε να αποτρέψει την αμνήστευσή του από τη Διοίκηση, η οποία όμως εν τέλει τον αμνήστευσε και του απέδωσε πάλι τον στρατιωτικό του βαθμό.⁶⁴

Ανακεφαλαιώνοντας τη σύγκρουση Μαυροκορδάτου-Καραϊσκάκη φαίνεται ότι από τις κατηγορίες που διατυπώθηκαν κατά του τελευταίου, μόνον αυτή που αφορούσε την ενημέρωση του Ομέρ πασά για την επικεί-

62. Ν. Κασομούλης, *Ενθυμήματα*, ό.π., τ. Α', σ. 409-410.

63. Στο ίδιο, σ. 407.

64. Δ. Τζάκης, *Γεώργιος Καραϊσκάκης*, ό.π., σ. 64-65. Στην επιστολή του, της 25ης Μαΐου 1824, προς τον Μαυροκορδάτο ο Καραϊσκάκης έγγραφε: «Εμένα η κακή τύχη μου και αρρώστησα οπίσω· δεν ηξεύρω κιάλα από τα κρύα τα πολλά ήταν, ή από τόσους αφορισμούς όπου μου εκάμετε, και σε παρακαλώ να με συγχωρέση η Διοίκηση, και όλοι οι χριστιανοί, και να μου σταλή και μία ευχή συγχωρητική παρά του αρχιερέως». Ο Μαυροκορδάτος όταν έλαβε αυτή την επιστολή σημείωσε περιπαικτικά: «με συγχώρεσιν είναι χεσμένος» (προς Γ. Ράγκο, 31.5.1824): *Αρχείο Ράγκου*, ό.π., σ. 89 και Τζάκης, *Γεώργιος Καραϊσκάκης*, ό.π.

μενη εκστρατεία κατά της Άρτας, την οποία τόσο πολύ ήθελε αυτός να αποτρέψει, θα μπορούσε να στηρίζεται σε πραγματικά γεγονότα και όχι σε λόγια. Κι εδώ όμως δεν αποδείχθηκε βάσιμα ότι ο Καραϊσκάκης ενημέρωσε απευθείας τον πασά. Τα ενοχοποιητικά έγγραφα που φέρεται να είχε ο Βουλπιώτης πάνω του, δεν περιείχαν γράμμα του Καραϊσκάκη προς τον πασά, αλλά, όπως έγραψαν τα *Ελληνικά Χρονικά*, περιείχαν γράμματα του Μαυροκορδάτου και κάποιων στρατιωτικών προς τον Καραϊσκάκη, με τα οποία τον «επέπληττον διά τα άτακτά του φερσίματα» και ότι «αυτά τα γράμματα εδόθησαν εις τον Βουλπιώτην από τον Καραϊσκάκη», με σκοπόν φαίνεται, να τα δείξη εις τον Ομέρ-πασάν, διά να τον δώσει να συμπεράνη, ότι από τας επιπλήξεις οπού λαμβάνει από τους αρχηγούς των Ελλήνων, φαίνεται πόσον καλά τον δουλεύει». ⁶⁵

Επομένως, η όλη κατηγορία ουσιαστικά στηρίχθηκε στα λεγόμενα του Βουλπιώτη. Δεν υπήρξαν μαρτυρίες για να δικαιολογηθούν οι βαριές κατηγορίες που περιείχε η προκήρυξη των εγκλημάτων του Καραϊσκάκη: «Ότι ο Καραϊσκάκης είχεν κρυφήν ανταπόκρισιν με τους εχθρούς της πίστεως και της Πατρίδος· ότι από τον Ομέρ-πασάν εξήτησε μπουγιουρτί διά να γένη καπιτάνος των Αγράφων· ότι υπέσχετο εις τον εχθρόν να πιάση την Τατάραιναν με χιλίους στρατιώτας, και συμβούλευε να εύγη ο αποστάτης Βαρνακιώτης με χιλίους εις το Ξηρόμερον· ότι υπέσχετο εις τον εχθρόν να τραβίξη προς εαυτόν στρατηγούς, και χιλιάρχους Έλληνας εναντίον της Πατρίδος». ⁶⁶

Θα μπορούσε να ειπωθεί, όπως εύστοχα επισήμανε, παρά τις υπερβολές του, ο Βλαχογιάννης, ότι ο Καραϊσκάκης ενημέρωσε για την εκστρατεία του οπαδούς του στην περιοχή των Αγράφων και από εκεί διέρρησε η πληροφορία. Εξάλλου, το μυστικό θα ήταν δύσκολο να κρατηθεί και στο ίδιο το στράτευμα που ετοιμαζόταν για την εκστρατεία. Η κατηγορία που επέλεξε ο Μαυροκορδάτος του συντονισμού, με πρωτοβουλία του Καραϊσκάκη, της κατάληψης από τον ίδιο του Βασιλαδίου, της εμφάνισης του τουρκικού στόλου και της εκστρατείας Τούρκων από τη Ναύπακτο δεν φαίνεται και τόσο ρεαλιστική για να είναι αληθινή, δεδομένου ότι στηριζόταν σε δυνάμεις που δεν θα μπορούσαν να απειλήσουν σοβαρά, όπως θεωρήθηκε, το Μεσολόγγι, το οποίο και οχυρωμένο ήταν και την περίοδο αυτή βρίσκονταν μέσα ή σε μικρή απόσταση από αυτό χιλιάδες ένοπλοι. Εύκολα, επίσης, θα μπορούσε να κατηγορηθεί ο Καραϊσκάκης για συνεργασία με τον πασά, αφού και παλαιότερα είχε συνεργαστεί μαζί του και πρόσφατα είχε μεσολαβήσει, όπως είδαμε, με τη σύμφωνη

65. *Ελληνικά Χρονικά*, αρ. 27 (2.4.1824).

66. *Ελληνικά Χρονικά*, αρ. 30 (12.4.1824).

γνώμη του Μαυροκορδάτου, για την προσέγγιση Ελλήνων και Αλβανών. Είναι απορίας άξιο πώς ο Καραϊσκάκης δεν αναφέρθηκε σε αυτή τη μεσολάβηση, για να ελαφρύνει τη θέση του. Μήπως για να μην εκθέσει, όπως τονίζει ο Βλαχογιάννης, τον Ομέρ πασά απέναντι στον σουλτάνο;⁶⁷

Φαίνεται ίσως πιθανότερο ότι ο Μαυροκορδάτος θέλησε να εκμεταλλευτεί τη βίαιη ενέργεια του Καραϊσκάκη στο Μεσολόγγι και το Βασιλάδι, για να απαλλαγεί οριστικά από έναν απείθαρχο οπλαρχηγό που είχε αποκτήσει κύρος και δύναμη, και δεν δισταζε να καταφέρεται εναντίον του και εναντίον των συνεργατών του οπλαρχηγών, όπως ο Ράγκος, τελευταία, μάλιστα, είχε πληροφορηθεί και ότι είχε έλθει σε συνεργασία με την αντίπαλη παράταξη του Κολοκοτρώνη. Ήθελε, παράλληλα, να δώσει ένα ισχυρό παράδειγμα ότι η Διοίκηση και ο εκπρόσωπός της στη Δυτ. Ελλάδα δεν ήταν πλέον διατεθειμένοι να ανεχθούν ενέργειες και συμπεριφορές που εμπόδιζαν την εφαρμογή του νέου τρόπου διοικητικής οργάνωσης των επαρχιών, όπου οι στρατιωτικοί αρχηγοί θα εξαρτώνταν για μισθοδοσία και δράση από την πολιτική εξουσία.

Όπως φαίνεται από όσα ήδη αναφέρθηκαν, ο Μαυροκορδάτος θεώρησε στην αρχή τις ενέργειες του Καραϊσκάκη ως στάση αντικυβερνητική και αργότερα, όταν διαπιστώθηκε ότι δεν ήταν, επινοήθηκε η προδοσία.⁶⁸ Δεν είναι τυχαίο ότι σε επόμενα έγγραφα του προς τη Διοίκηση τονίζει κυρίως ότι αποσόβησε με τα μέτρα που έλαβε κατά του Καραϊσκάκη αντικυβερνητικές ενέργειες και η προδοσία αφήνεται μόνο να πλανάται ως επί πλέον στοιχείο κατά του οπλαρχηγού. Είκοσι περίπου ημέρες πριν τη σύγκρουση με τον Καραϊσκάκη, έγραφε στον Γ. Κουντουριώτη:

Όσα υπέφερον και υποφέρω εξ αιτίας των ενεργειών των εναντίων είναι ανεκδιήγητα· αν είχα χρήματα, όλα οικονομούντο. Η αχρηματία όμως τούτων των μερών και η μεγάλη δυστυχία τούτου του μέρους έκαμαν τα πράγματα ανοικονόμητα. Αφίνω τον προσωπικόν κίνδυνον, οπού οι φίλοι μου (ας είναι καλά) έστειλαν ανθρώπους τάζοντες 15 και 20 πονγία διά να με σκοτώσουν· ολίγον εφρόντισα και φροντίζω δι' αυτό.⁶⁹

67. Η παράγραφος αυτή οφείλει πολλά σε σκέψεις, πολλές φορές υπερβολικά εχθρικές κατά του Μαυροκορδάτου, τις οποίες ο Βλαχογιάννης παρέθεσε σε δικές του υποσημειώσεις στο κείμενο του Κασομούλη. Βλ. Ν. Κασομούλης, *Ενθυμήματα*, ό.π., τ. Α', σ. 381 σημ. 4, σ. 383-384 σημ. 3 και αλλού.

68. Βλ. και Δ. Τζάκης, *Η μεταστροφή του Καραϊσκάκη*, ό.π., σ. 171: «Ο Μαυροκορδάτος αντιμετώπισε τις ενέργειες του Καραϊσκάκη και άλλων στρατιωτικών να εμποδίσουν την εκστρατεία εναντίον των ορεινών επαρχιών της Άρτας ως κινήσεις αντιπολιτευτικές και τις συνέδεσε τεχνηέντως με τα υπόλοιπα "εγκλήματα", για τα οποία καταδικάστηκε ο Καραϊσκάκης».

69. Μαυροκορδάτος προς Γ. Κουντουριώτη, 11.3.1824 (*IAM*, τχ. 4, σ. 244-245).

Νομίζω ότι όσα αργότερα έγραψε, σε μια διαγραμμένη προσθήκη, ο Κασομούλης, μετανιωμένος για την κατά του Καραϊσκάκη στάση του, είναι πιο κοντά στο ποια ήταν η πραγματική στάση του Καραϊσκάκη: αμφισβητεί τον τρόπο που συγκροτήθηκε το δικαστήριο, πιστεύει ότι τον έκρινε ο δήμος που «ήταν όλον φωταίς και πάθη», όπως ο δήμος των Αθηναίων καταδίκασε τον Αριστείδη. Ως προς τη διαδικασία δε,

[...] ή και ο Γ. Διευθυντής δεν ήξευρεν περισσότερον από ημάς τότες (!), ή ήθελεν να γίνη κατ' αυτόν τον τρόπον η κρίσις. Η κατηγορία δεν εσαφηρίσθη, μ' όλον οπού εβγήκεν η αποκήρυξις [...] Εγώ ίσως ήμουν ο μεγαλύτερος εχθρός του Καραϊσκάκη [...] πλην το συνειδός μου μ' έτυπτεν ότι διδόμενα καταδίκης δεν είχαμεν [...] Επίστενα ότι έπεμψεν εις τον Ουμέρ πασιάν διά να αντενεργήση την εκστρατείαν, ποτέ όμως να προδώση την πατρίδαν [...] Με καιρόν κατάλαβα ότι το ολέθριον σύστημα της <στρατιωτικής> Αριστοκρατίας ήτον οπού καταδίωκεν τον άνδρα, <αλλά> και η ιδιοτέλεια.⁷⁰

Ας προστεθεί και η πολύ κοντά στα γεγονότα άποψη του Δ. Αινιάνα, ιδιαίτερου γραμματέα του Καραϊσκάκη:

Ό,τι δε πολλοί φρόνιμοι και απαθείς παρατηρηταί εσυμπέραινον περί της υποθέσεως ταύτης, είναι τα εξής: Ο Καραϊσκάκης επεθύμει να κατασταθή εις Άγραφα· βλέπων δε ότι διά της Διοικήσεως δεν ηδύνατο να το κατορθώση, διότι πλησίον αυτής υπερίσχυε το κόμμα των εναντίων του, επροσπάθει να το κατορθώση δι' όπλων· αλλ' επειδή ο τότε αρχηγός της επαρχίας των Αγράφων Ράγκος ήτον σύμφωνος με τον Σούλτσην Κόρτσαν, οθωμανόν διοικητήν των Τρικάλων, και ήτον βέβαιον ότι ήθελε λάβει συνδρομήν παρ' αυτού εις πάσαν ανάγκην, ο Καραϊσκάκης εσχεδιάσε να καταφύγη εις τον Ομέρ Βρονόνην, όντα εχθρόν του Σούλτση Κόρτσα, διά να λάβη συνδρομήν παρ' αυτού, ώστε να φέρη τον σκοπόν του εις έκβασιν· τοιαύτας ανταποκρίσεις και μυστικές συνομιλίας μετά των Αλβανών δεν είκαμεν ούτε μόνος ούτε πρώτος. Πολλοί εκ των Αλβανών υπέθαλλον και εκαλλιέργουν τοιαύτας διά να ωφελώνται δι' αυτών εις τας παρά του σουλτάνου επιφερομένας κατ' αυτών επιδρομάς και εις τας μεταξύ των έριδας.⁷¹

Θα αδικούσαμε όμως τον Μαυροκορδάτο αν δεν τονίζαμε σε ποιο ευρύτερο πλαίσιο ενέτασσε τις επιλογές του και τις πράξεις του, στη σύγκρουσή

70. Ν. Κασομούλης, *Ενθυμήματα*, ό.π., τ. Α', σ. 391-392, σημ. 2.

71. Δ. Αινιάνα, *Καραϊσκάκης*, ό.π., σ. 12-13.

του με τον Καραϊσκάκη. Μερικά αναφέρθηκαν ήδη, εδώ επιχειρείται μια πιο συνεκτική παρουσίασή τους. Η αντενέργεια σε μια εκστρατεία που είχε διατάξει η Διοίκηση, και μάλιστα αντενέργεια που πιστεύτηκε ότι μπορούσε να σχεδιάστηκε σε συνεργασία με τον εχθρό, εκλαμβάνονταν διαφορετικά από τις παραδοσιακές κοινωνικές ομάδες των οπλαρχηγών και διαφορετικά από αυτές των μορφωμένων νεωτεριστών, όπως ο Μαυροκορδάτος και ο κύκλος του. Οι τελευταίοι θεωρούσαν ότι αυτές οι πρακτικές έπρεπε να εκλείψουν, προσωρινά μόνο ήταν ανεκτές, όσο νόμιζαν ότι τις ήλεγχαν. Τα καπάκια του Ράγκου, για παράδειγμα, θα μπορούσαν σε μερικές περιπτώσεις να δικαιολογηθούν, γιατί θεωρήθηκε ότι αυτός ο οπλαρχηγός ήταν ελεγχόμενος, ενώ δεν συνέβαινε το ίδιο με τον ανεξέλεγκτο Καραϊσκάκη. Αντιλαμβάνονταν, ωστόσο, ότι όσοι ακολουθούσαν τέτοιες πρακτικές δεν ήταν κατ' ανάγκη προδότες, ήταν όμως εν δυνάμει προδότες.⁷²

Ο Μαυροκορδάτος καταλαβαίνει ότι ο Καραϊσκάκης είναι αξιότερος και ικανότερος στρατιωτικός από τον Ράγκο. Στη δική του όμως οπτική είχε μεγαλύτερη σημασία ο στρατιωτικός αρχηγός να είναι πειθήνιος στη Διοίκηση (που εν προκειμένω ταυτίζεται με τον ίδιο), δηλαδή σε έναν κεντρικό σχεδιασμό των πολιτικών και στρατιωτικών πραγμάτων. Δεν αρκεί η αξία του Καραϊσκάκη, όταν αυτός δεν συμμετέχει σε μια εκστρατεία όπως της Άρτας, επειδή δεν θέλει να αφήσει το αρματολίκι του απροστάτευτο. Για τον Μαυροκορδάτο η ομαλή λειτουργία της διοικητικής μηχανής και της ιεραρχίας συνολικά έχει μεγαλύτερη σημασία από την ατομική αξία των προσώπων που εντάσσονται σε αυτήν. Η αποτελεσματικότητα μιας εκστρατείας εξαρτάται περισσότερο από την ομαλή λειτουργία της ιεραρχίας και μιας διοίκησης που συνυπολογίζει όλες τις παραμέτρους για όλες τις περιοχές, παρά από έναν ικανό στρατιωτικό αρχηγό που ενδιαφέρεται πρωτίστως για το ατομικό του συμφέρον και το αρματολίκι του.

Είναι πιθανό ο Μαυροκορδάτος να πείστηκε τελικά ότι ο Καραϊσκάκης δεν ήταν προδότης αλλά δεν θεωρούσε απίθανο να γινόταν, εάν οι εξελίξεις ήταν αρνητικές, όπως δηλαδή συνέβη με τον Βαρνακιώτη. Θεώρησε όμως αναγκαίο να υποστηρίξει με κάθε τρόπο το σύστημα διοίκησης που εκπροσωπούσε, έξω από το οποίο δεν είχε και ο ίδιος επαρκή ερείσματα στις τοπικές κοινωνίες, και να επιμείνει στην καχυποψία του

---

72. Αυτή η παράγραφος καθώς και οι δύο επόμενες αντλούν πολλά από τις σκέψεις που μου εξέθεσε ο Παναγιώτης Στάθης. Τον ευχαριστώ και από εδώ. Ελάχιστοι όπως αυτός γνωρίζουν τον κόσμο των ενόπλων το 1821, ιδιαίτερα της Ρούμελης. Βλ. ενδεικτικά: Παναγιώτης Στάθης, «Κλέφτες και αρματολοί στην Επανάσταση του 1821», *Σκεφτόμαστε το '21*, επιμ. Αγγέλα Καστρινάκη, Ρέθυμνο, Εκδόσεις της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Κρήτης, 2021, σ. 28-61.

για τον Καραϊσκάκη, καχυποψία που κράτησε ακόμη και όταν οι μαρτυρίες για τη «μεταστροφή» του οπλαρχηγού συνεχώς πλήθαιναν.

Τα μετά την καταδίκη

Το όνομα του Καραϊσκάκη δεν έπαψε έκτοτε να στοιχειώνει τον Μαυροκορδάτο, ο οποίος, στις αρχές του καλοκαιριού του 1824, αποφάσισε να αναλάβει ο ίδιος ως στρατιωτικός ηγέτης τον πόλεμο εναντίον των εχθρών. Φόρεσε, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Κασομούλης, τα τσαρούχια του και μετέβη με ένα τμήμα ενόπλων στο Λιγκοβίτσι. Εκεί εγκατέστησε το στρατηγείο του και συντόνιζε τις κινήσεις των οπλαρχηγών που βρίσκονταν σε διάφορες τοποθεσίες, κοντά στο νοητό σύνορο που τους χώριζε από τον αντίπαλο. Η εκστρατεία αυτή, της Άρτας όπως αποκλήθηκε, που υπήρξε πιο οργανωμένη και συμμετείχαν σε αυτήν πολλά σώματα ενόπλων, διατέθηκαν δε και χρήματα του δανείου για την εκτέλεσή της, τελικά απέτυχε. Ο Μαυροκορδάτος φάνηκε πρόθυμος να ακούσει κατηγορίες του Ράγκου και του Τσόγκα ότι ο Ίσκος και άλλοι, φίλα προσκείμενοι στον Καραϊσκάκη, ήταν με ενέργειες ή με την αδράνειά τους οι κύριοι υπεύθυνοι για τις αποτυχίες κατά του εχθρού.

Ο ίδιος δεν ήθελε να πιστέψει τις φήμες ότι στρατιωτικοί ζητούσαν τη συγχώρηση του Καραϊσκάκη και φοβόταν ότι η Διοίκηση δεν θα έδειχνε την απαιτούμενη αυστηρότητα στον οπλαρχηγό. Έστειλε στο Ναύπλιο τον Γ. Αινιάν για να αποτρέψει μια ευνοϊκή για τον Καραϊσκάκη απόφαση. Ο Αινιάν δεν δίστασε να αξιοποιήσει και όσα έγγραφα είχαν ήδη χρησιμοποιηθεί στο Μεσολόγγι, για να ενοχοποιήσουν τον Καραϊσκάκη ως προδότη.⁷³ Ο Μαυροκορδάτος είχε παράλληλα προειδοποιήσει το Εκτελεστικό ότι ο Καραϊσκάκης ήταν πονηρός αλλά πίστευε ότι δεν θα απατούσε τη Διοίκηση. Θεωρούσε αναγκαίο να ληφθούν μέτρα εναντίον του, τα οποία θα τον καθιστούσαν «ανίκανον να βλάψη εις το εξής τα συμφέροντα του έθνους και να διακινδυνεύση της πατρίδος την ύπαρξιν».⁷⁴

Η Διοίκηση τελικά, στο πλαίσιο και της αμνηστίας που δόθηκε για όσους θεωρήθηκαν «αντιπατριώτες» στον πρώτο εμφύλιο πόλεμο, θα συγχωρήσει τον Καραϊσκάκη και θα του επιτρέψει να εκστρατεύσει με 300 άν-

73. Γ. Αινιάν (Ναύπλιο) προς Μαυροκορδάτο, 22.6.1824 (*IAM*, τχ. 4, σ. 548-549): Έφθασε ο Καραϊσκάκης [...]: «Στοχάζομαι ότι θα υποπέση εις κρίσιν, και ήτον καλόν να μοι σταλή το προς τον Σκόνδραν γράμμα του, το παλαιόν οπου έχετε, και το προς τον Σούλτζε Κόρτζα νέον, του οποίου αντίγραφον μας έπεμψεν ο Ράγκος».

74. Μαυροκορδάτος προς Εκτελεστικό, 14.6.1824 (*IAM*, τχ. 4, σ. 519-521).

δρες.⁷⁵ Στο μεταξύ, τα στρατεύματα της Ανατολικής Στερεάς ήταν πεπεισμένα ότι ο μόνος που μπορούσε να κρατήσει ελεύθερη την περιοχή των Αγράφων και να επεκτείνει την επανάσταση και στην Ήπειρο ήταν ο Καραϊσκάκης, σε συνεργασία με τον Κ. Τζαβέλα, αφού αποδείχθηκε ότι δεν ήταν άξιος να το πετύχει αυτό ο Ράγκος. Παρωθούσαν λοιπόν τον Κωλέττη να εξασφαλίσει από τη Διοίκηση τη σχετική εντολή, ώστε ο Καραϊσκάκης να αναλάβει την επιχείρηση.⁷⁶

Οδυνηρή, επομένως, ήταν για τον Μαυροκορδάτο η υπόδειξη και από τον Γ. Αιινάνα, που μόλις είχε διοριστεί γενικός φροντιστής όλης της Στερεάς Ελλάδος, να μην αντιταχθεί στο επίμονο αίτημα των οπλαρχηγών του στρατοπέδου της Ανατ. Στερεάς στην Άμπλιανη να σταλεί ο Καραϊσκάκης για να αντιμετωπίσει τον εχθρό στα Άγραφα.⁷⁷ Ο Μαυροκορδάτος δεν υποχώρησε αλλά επισήμανε στο Εκτελεστικό και τον ίδιο τον Κουντουριώτη πόσο καταστροφική θα ήταν αυτή η αποστολή, καθώς θα ισοδυναμούσε –με βέβαιη την αντίδραση του Ράγκου– με εμφύλιο πόλεμο. Ανάλογα έγγραψε και η Επιτροπή που τον αντικαθιστούσε στο Μεσολόγγι.⁷⁸

Ο Καραϊσκάκης τελικά αποκαταστάθηκε στο αξίωμα του στρατηγού αλλά και με την πίεση του Μαυροκορδάτου το Εκτελεστικό καθυστέρωσε για ένα διάστημα την έγκρισή του, ώστε να εκστρατεύσει στα Άγραφα.⁷⁹ Έγραφε ο Μαυροκορδάτος στον ανησυχούντα Ράγκο: «Ηξεύρω ότι έως της 10 του παρόντος [Οκτωβρίου 1824], η Σεβαστή ημών Διοίκησις δεν είχε δομμένην καμμίαν διαταγήν προς τον Καραϊσκάκην» και προέτρεπε τον Ράγκο, «όταν δε επιμείνει εις τους κακούς του σκοπούς, τότε πρέπει να εναντιωθής, και ειδοποίησέ με αμέσως διά να σε προφθάσω βοήθειαν».⁸⁰

75. Γ. Αιινάν (Ναύπλιο) προς Μαυροκορδάτο, 11.7.1824 (*IAM*, τχ. 4, σ. 636-637). Για την τελική αποτυχία των προσπαθειών που κατέβαλαν ο Μαυροκορδάτος και οι προσκείμενοι σε αυτόν οπλαρχηγοί να εμποδίσουν να ανακτήσει ο Καραϊσκάκης σημαντικό στρατιωτικό ρόλο, βλ. και Δ. Τζάκης, *Γεώργιος Καραϊσκάκης*, ό.π., σ. 65, 67.

76. Ιω. Μελάς (Σάλωνα) προς Κωλέττη (Ναύπλιο, 23.8.1824: *Αρχείο Ιωάννη Κωλέττη*, τ. Β', *Επιτομές εγγράφων (Ιούλιος 1824 – Φεβρουάριος 1825)*, επιμ. Αριστ. Στεργέλλης, Αθήνα, Ακαδημία Αθηνών/ΚΕΙΝΕ, 2002, σ. 25-26.

77. Γ. Αιινάν (Σάλωνα) προς Μαυροκορδάτο, 4.10.1824 (*IAM*, τχ. 4, σ. 968).

78. Μαυροκορδάτος προς Γ. Κουντουριώτη, 17.10.1824 (*IAM*, τχ. 4, σ. 1007-1008): η διευθύνουσα τα της Δυτ. Ελλάδος Επιτροπή, ύστερα από υπόδειξη του Μαυροκορδάτου, αντέδρασε στη μετάβαση του Καραϊσκάκη στα Άγραφα (προς Εκτελεστικό, 28.9.1824, *IAM*, τχ. 4, σ. 949-950).

79. Δ. Τζάκης, *Η μεταστροφή του Καραϊσκάκη*, ό.π., σ. 194-195.

80. Ανδρέας Κυτάς, *Στο δρόμο προς την ελευθερία. Οι επαρχίες Λιδορικίου και Μαλανδρινού (Δωρίδας) στην Επανάσταση (1821-1828)*, Πάτρα, Φαρφουλές, 2021, σ. 181.

Οι φόβοι του Μαυροκορδάτου αποδείχθηκαν αυτή τη φορά υπερβολικοί, γιατί από το καλοκαίρι του 1824 ο Καραϊσκάκης επιδεικνύει νομιμοφροσύνη και υπακούει στις εντολές και τους σχεδιασμούς της Διοίκησης. Υπήρχαν πλέον ισχυρές μαρτυρίες περί της «μεταστροφής» του, «δηλαδή των διαφορετικών όρων με τους οποίους κατανοούσε πλέον τον πόλεμο της εθνικής ανεξαρτησίας και οργάνωνε τη συμμετοχή του σε αυτόν σε σχέση με τα πρώτα χρόνια της επανάστασης». Είχε αρχίσει η διαδικασία που θα τον αναδείξει στη σημαντικότερη στρατιωτική φυσιογνωμία στα τελευταία χρόνια της επανάστασης.⁸¹

Αυτή τη μεταστροφή δεν αντιλήφθηκε ή δεν θέλησε να την αντιληφθεί ο Μαυροκορδάτος. Σε μια επιστολή που έστειλε στην επιτροπή Ζακύνθου, στα μέσα Μαΐου 1826, απέδιδε την ευθύνη για την πτώση του Μεσολογγίου στο ότι δεν συγκροτήθηκε στρατόπεδο από τακτικούς για να βοηθήσει τους πολιορκημένους στο Μεσολόγγι: το πολέμησαν οι αρχηγοί των ατάκτων και κυρίως ο Καραϊσκάκης, ο οποίος «δεν ήθελε να δοξασθή άλλος παρ' αυτόν». Και δεν απέκλειε ότι ο Καραϊσκάκης θα επιχειρούσε πάλι συνεννόηση με τους Τούρκους: έχει περισσότερο πνεύμα από τον Γκούρα αλλά «και πολλήν κακίαν», που δεν έχει ο Γκούρας, και δεν είναι βέβαιο αν αυτός θα απέρριπτε, όπως ήταν βέβαιο ότι θα έκανε ο Γκούρας που έχει «φρόνημα ελληνικόν», μια πρόταση αντί να γίνουν «υπήκοοι του Σουλτάνου διά των Άγγλων και μερικών φατριαστών του έθνους», να συμβιβαστούν οι ίδιοι με τον Κιουταχλή.⁸²

Το αν είχε πράγματι φρόνημα ελληνικό ο Καραϊσκάκης θα φανεί στους επόμενους μήνες. Αυτός θα αναζωπυρώσει την επανάσταση στη Στερεά και έτσι θα ανατραπεί το επιχείρημα του σουλτάνου ότι οι Έλληνες υποτάχθηκαν, και θα κερδηθεί πολύτιμος χρόνος για τη δυναμική επέμβαση των Δυνάμεων.

81. Δ. Τζάκης, *Η μεταστροφή του Καραϊσκάκη*, ό.π., σ. 198.

82. Μαυροκορδάτος προς Επιτροπή Ζακύνθου, 13/25 Μαΐου 1826: Π. Μ. Κοιτογιάννης, *Ιστορικά έγγραφα αναφερόμενα εις την Ελληνικήν Επανάστασιν (εκ των Αρχείων του Υπουργείου των Εξωτερικών)*, Αθήνα, Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων, Ιστορική και Λαογραφική Βιβλιοθήκη, αρ. 2, 1927, σ. 139-140, 142-143.

SUMMARY

Christos Loukos, *The trial of Karaiskakis. An attempt at a re-approach*

The study attempts to formulate some additional hypothesis for the trial of Karaiskakis. It is based mainly on the testimony of N. Kasomoulis and the archive of Al. Mavrokordatos; it is based also in what has been written about the conflict between Al. Mavrokordatos and the warlord, some of which is very important. It tries to ascertain how they both saw the way to deal with the enemy and in general what the new institutions, imposed by the Revolution, meant for them. It attempts also to show how they interpreted differently what constituted treason in contacts with the enemy. The tough attitude that Mavrokordatos maintained, accepting accusations that were not proven, seems to have been dictated by the need to set a strong example that the Administration and its representative in the Western Greece were no longer willing to tolerate actions and attitudes that prevented the implementation of the new way of organization of the provinces, where the military leaders would depend for salary and action on the political power. The trial accelerated Karaiskakis' adaptation to revolutionary institutions, but Mavrokordatos maintained strong reservations about his actual conversion.